

KVINDER I SOCIAL UDSATHED

EN UNDERSØGELSE AF SOCIALT UDSATTE KVINDERS
LIVSSITUATION, PROBLEMER, RESSOURCER OG BEHOV

RÅDET FOR
SOCIALT
UDSATTE

KVINDER I SOCIAL UDSATHED

EN UNDERSØGELSE AF SOCIALT UDSATTE KVINDERS
LIVSSITUATION, PROBLEMER, RESSOURCER OG BEHOV

INDHOLD

TAK	7
FORORD	8
KAPITEL 1: INDLEDNING	11
Baggrund	12
Centrale spørgsmål for undersøgelsen	13
Tema/problemstilling:	14
KAPITEL 2: HVAD SIGER TALLENE OM SOCIALT UDSATTE KVINDER?	16
Antallet af udsatte kvinder	16
Fordelingen af kvinder på specifikke parametre	17
Økonomi og fattigdom	18
Hjemløshed	19
Psykiske lidelser	21
Misbrug	22
Vold og seksuelle overgreb	23
Sundhed, sygelighed og dødelighed	26
Opsamling: Et mandsdomineret område med kvindelige overrepræsentationer	27
KAPITEL 3: LIVSSITUATION FOR SOCIALT UDSATTE KVINDER	28
Om kvinderne i denne undersøgelse	29
Typiske problemer for socialt udsatte kvinder	29
Kønsspecifikke aspekter af kvindernes problemer	32
Den usynlige udsathed	32
Det indre kaos	36
Overgreb, der trækker spor	40
Mistillid og mindreværd	42
Med kroppen som redskab	44
Parforhold og ambivalens	47
Det svære moderskab	50
Alene i tilværelsen	53
Kønsspecifik udsathed	55

KAPITEL 4: KVINDERS FORTÆLLINGER FRA LIVET I UDSATHED	58
"Der har altid været pænt hjemme hos os, og det er der så også hjemme hos mig."	58
"Jeg har jo haft brug for de her mænd, fordi jeg ikke har haft så meget andet."	59
"Dét, han gjorde mod mig, og at ingen gjorde noget for at stoppe det. De ville ikke høre, de ville ikke tro."	60
"Jeg er så vred over, at ingen gjorde noget. Jeg var jo bare en lille pige, og når et barn ser sådan ud, så skal man da gøre noget."	61
"Det er jo ikke nemt at være hjemløs og slet ikke, når man er kvinde."	63
"Det giver mig en følelse af at være noget værd, at være noget for andre."	64
KAPITEL 5: HJÆLP OG STØTTE TIL KVINDER I SOCIAL UDSATHED	66
Udtryk for forventningspres	66
Indsatser for udsatte kvinder	67
Kvinder krakelerer indefra og ud	68
Dilemmaer i arbejdet	69
Kønsspecifikke eller almene tilbud	70
Mere fokus på det kønsspecifikke	71
KAPITEL 6: KVINDERNES ØNSKER TIL HJÆLP OG STØTTE	73
Kvindernes anbefalinger	73
Kvinder efterspørger bedre indsatser	74
Kvinderne efterspørger mere viden om særlige problemer for kvinder i social udsathed	74
Perspektiver for arbejdet med det kønsspecifikke	75
KAPITEL 7: METODE	77
Kortlægning af området	77
Interviews	77
Udvælgelse af informanter	79
Geografisk repræsentation	80
Tematisering og bearbejdning	80
LITTERATURLISTE	82

TAK

Først og fremmest en stor tak til de kvinder, der har delt deres historie og på den måde gjort deres for at sætte fokus på problemerne og skabe bedre vilkår for dem selv og andre socialt udsatte kvinder. Også en tak til socialarbejdere og alle andre, som har bidraget med erfaring og viden til rapporten.

FORORD

Hvad tænker du på, når der tales om socialt udsatte? Nok ikke en velklædt og velformuleret kvinde, som i vid udstrækning klarer sig selv. Sådan er virkeligheden imidlertid for mange udsatte kvinder. De kæmper med store sociale problemer, der ikke altid kan ses og kan være svære at øje på i de udsatte miljøer, som ofte er domineret af mænd. Kun ca. 25 pct. af alle socialt udsatte er ifølge statistikkerne kvinder, og mænd er overrepræsenterede på mange af de kendetegn, som socialt udsatte identificeres på. Spørgsmålet er, om og hvorfor udsatte kvinder i højere grad skjuler deres sociale problemer? Når mænd er overrepræsenterede på tilbuddene og i de udsatte miljøer, hvor går kvinderne så hen med deres problemer og særlige behov? Finder indsatsen i for høj grad sted på mændenes præmisser, og overser den kvinderne? Hvad betyder det for mulighederne for at give kvinderne den rette hjælp?

”Kvinder i Social Udsathed” bygger på interviews med kvinder, der har kæmpet og fortsat kæmper med komplekse og sammensatte sociale problemer. Endvidere indeholder undersøgelsen interviews med socialarbejdere, der har mange års erfaring med at arbejde med marginaliserede kvinder.

Rådet for Socialt Udsatte er talerør for grupper i samfundet, som ofte har få ressourcer til at kæmpe deres sag i offentligheden. Med denne undersøgelse forsøger Rådet at give socialt udsatte kvinder mulighed for at sætte ord på deres problemer, ønsker og særlige behov. Relevansen af at zoome ind på en gruppe af kvinder, som slås med nogle særlige problemer, kan for eksempel ses i risikoen for at blive udsat for lettere fysisk vold - det vil sige skubbet, revet, rusket, slået med flad hånd eller lignende: Uafhængigt af køn er den for befolkningen generelt 4 pct. Socialt udsatte kvinder har derimod en markant højere risiko for at blive udsat for lettere fysisk vold – nemlig 27 pct. mod ”kun” 17 pct. for socialt udsatte mænd (SUSY UDSAT 2012). Det vidner om, at udsatte mænd og kvinders problemer ikke altid kan skæres over én kam, men også om at omfanget af ulighed mellem kønnene bør ses i relation til, hvilken del af samfundet, der stilles skarpt på.

Det skal understreges, at udsatte mænds problemer ikke skal forklejnes. Snarere handler det om at undersøge, hvordan og i hvilket omfang udsatte kvinder og mænds problemer er forskellige, så samfundet kan blive bedre til at yde den rette hjælp. Hvor er de kønsspecifikke forskelle?

Undersøgelsen betræder et relativt ukendt terræn, og der er behov for mere viden på området. Undersøgelsen kan ses som en fortsættelse af arbejdet med udsatte grønlandske kvinder, som Rådet udgav en undersøgelse om i marts 2016. Begge undersøgelser tegner desværre et dystert billede af udsatte kvinders situation.

Dataindsamlingen er gennemført i perioden april 2016 til juli 2016. Undersøgelsen er gennemført af Helene Forsberg Madsen, socialpolitisk konsulent i Rådets sekretariat, med eksternt faglig sparring fra cand.scient.soc. Aya Mortag Freund. Flora Ghosh og Mille Schiermacher, begge medlemmer af Rådet for Socialt Udsatte, har desuden bidraget med gode input til undersøgelsen. Endelig har der været nedsat en følgegruppe bestående af Ayfer Baykal, daglig leder på Cafe Klare, Birgit Søderberg, formand i LOKK, Flora Ghosh, direktør i Liva Rehab, Maja Trane Bemo, projektansvarlig i Kirkens Korshær, Mette Guul, centerleder for Reden Odense, Gráinne Stevenson, konsulent i Socialstyrelsen, June Eliassen, projektleder i SAND, Jane Laustsen, uddannelsesansvarlig i Projekt Udenfor, Rafai Atia, konsulent i KL, og Signe Vahlun, næstforkvinde i Dansk Kvindesamfund. Følgegruppen har bidraget med værdifuld sparring i forbindelse med tilrettelæggelse af undersøgelsen og fortolkningen af indsamlet data.

Det er Rådets opfattelse, at det er nødvendigt i højere grad at medtænke kønnet i det sociale arbejde. Dette bliver da også temaet for den konference, Rådet afholder i forbindelse med lanceringen af rapporten den 14. december 2016. Forhåbentligt vil undersøgelsen og konferencen inspirere til yderligere initiativer, som kan forbedre vilkårene for udsatte kvinder.

God læselyst!
Jann Sjørnsen, december 2016.

KAPITEL 1: INDLEDNING

Forskelle mellem kønnene og ligestillingsspørgsmål er hyppigt temaer til debat i forskellige fora i det danske samfund. Mennesker i social udsathed står ofte udenfor den offentlige debat eller deltager i bedste fald med en lavere eller mere utydelig stemme. Mange organisationer, meningsdannere og debattører prøver at tale udsatte kvinders sag, men de store spørgsmål i den verserende kønspolitiske debat stilles sjældent af socialt udsatte kvinder. Selvom de sjældent bliver hørt og ofte er relativt usynlige, ændrer det ikke på, at socialt udsatte kvinder kæmper med alvorlige problemer, som der er behov for at sætte fokus på for at kunne hjælpe kvinderne til et bedre liv. Mange udsatte kvinder lever under barske vilkår, og mange kæmper med særlige forventninger til kvinder, som skærper de øvrige sociale problemer og en i forvejen belastet livssituation. Derfor sætter Rådet for Socialt Udsatte med denne undersøgelse fokus på kønsspecifikke problemer for kvinder i social udsathed.

Et formål med denne undersøgelse er at opnå mere dokumenteret viden om social udsathed i et kønsperspektiv med særligt fokus på udsatte kvinder. Rådet har tidligere foretaget en undersøgelse af forholdene for udsatte grønlandske kvinder i Danmark og kunne på den baggrund konkludere, at kønsspecifikke forhold spiller en afgørende rolle for denne mindre gruppe. Undersøgelsen tegner et dystert billede af en gruppe kvinder i social udsathed, som i høj grad udsættes for vold og seksuelle overgreb. Derudover indgår mange i seksuelle relationer til mænd mod en seng at sove i som alternativ til at overnatte for eksempel på natherberger og andre steder, hvor mænd og kvinder overnatter sammen, og hvor risikoen for overgreb er tilstede. Endvidere viste undersøgelsen, at mange udsatte grønlandske kvinder går meget langt for at håndtere problemerne på egen hånd. Det betyder, at kvinderne i mange tilfælde ikke adresserer alvorlige og komplicerede problemer relateret til for eksempel senfølger af overgreb og andre traumatiske hændelser. Ikke alene er der således nogle særlige problemer forbundet med at være udsat grønlander i Danmark, men i særdeleshed også med at være udsat kvinde.

I denne undersøgelse anlægges et bredere perspektiv på kønsspecifikke problemer for socialt udsatte, og det undersøges, om socialt udsatte kvinder som helhed oplever særlige problemer forbundet med deres køn, som afstedkommer særlige behov for hjælp og støtte. Det er vigtigt at understrege, at undersøgelsens fokus på kvinder ikke er udtryk for, at særlige kønsspecifikke problemer ikke kan gøre sig gældende for mænd. Det er blot ikke fokus for denne undersøgelse.

Selvom fokus i denne sammenhæng entydigt er rettet mod kvinder i social udsathed og deres specifikke behov, er det samtidig led i en samlet indsats for at sætte fokus på kønsspecifikke problemer for socialt udsatte og afdække, hvordan kønsspecifikke

problematikker gør sig gældende blandt marginaliserede grupper og socialt udsatte. Formålet er at skabe bedre muligheder for socialt udsatte gennem et øget fokus på kønsforskelle. Meget tyder på, at der kan være tendens til at overse kønsspecifikke og særlige behov i lyset af andre alvorlige sociale problemer.

BAGGRUND

Der eksisterer på nuværende tidspunkt begrænset dokumenteret viden om kønsspecifikke problemer for socialt udsatte. I Danmark er der ikke tradition for at arbejde kønsdifferentieret i den sociale indsats, og socialt arbejde er som udgangspunkt tilrettelagt som en kønsneutral indsats, hvor mænd og kvinder tilbydes samme typer af behandling (Ludvigsen 2009).

Meget tyder dog på, at der, trods formelt lige muligheder og mange fælles udfordringer, samtidig på nogle områder er særlige problemer og behov for socialt udsatte kvinder og mænd. Der findes tilbud for socialt udsatte, hvor der arbejdes kønsspecifikt med henholdsvis kvinder og mænd. Blandt andet findes der kønsopdelte herberger og væresteder samt behandlings-, støtte- og rådgivningstilbud. I socialt arbejdes praksis og blandt professionelle på området har der således længe været en erkendelse af, at der findes særlige problemer og behov for henholdsvis kvinder og mænd.

Begrebet socialt udsatte betegner mennesker, som kæmper med komplekse og sammensatte sociale problemer. Det er mennesker med svære livsvilkår og sociale problemer, som ofte betyder, at de har behov for samfundets hjælp og støtte. Mange socialt udsatte står udenfor arbejdsmarkedet og kæmper samtidig med hjemløshed, psykiske lidelser, misbrug eller andre alvorlige problemer. Behovet for hjælp og støtte skærpes desuden af, at mange socialt udsatte ikke har et stabilt økonomisk grundlag til at dække almindelige udgifter til for eksempel husleje, tøj og mad og samtidig mangler et (ressourcestærkt) netværk at søge støtte hos, når behovet er påtrængende. I sådanne situationer er mange socialt udsatte overladt til sig selv og til den hjælp og støtte, der er at få fra det offentlige samt frivillige og private organisationer og tilbud målrettet socialt udsatte. Det betyder, at socialt udsatte ikke alene er udsatte i kraft af deres sociale, psykiske og somatiske problemer, men også i kraft af sjældent at have de fornødne ressourcer til at håndtere problemerne. Socialt udsatte afhænger på den måde af samfundets hjælp, som har stor betydning for deres livssituation.

Målgruppen for denne undersøgelse er kvinder, der kæmper med komplekse og sammensatte sociale, psykiske og somatiske problemer. Det kan fx være misbrug, psykiske lidelser, hjemløshed eller prostitution – ofte i kombination. Ikke alle i undersøgelsen modtager sociale indsatser, men alle er de i en livssituation, som afstedkommer behov

for hjælp. Som undersøgelsen viser, befinder en del af kvinderne sig i en belastet livssituation uden at få hjælp til deres problemer og går så at sige under radaren trods deres udsatte livssituation.

At kunne hjælpe mennesker med komplekse og sammensatte problemer kræver et system, som er i stand til at tage højde for og tilgodese mange typer af problemer, møde den enkelte, hvor vedkommende er, og finde løsninger, som er tilpasset den enkeltes situation. Det stiller store krav til kommunerne, som på en og samme tid skal hjælpe mennesker med mere simple problemer og socialt udsatte med behov for mere omfattende og specialiserede indsatser. Når det kommer til disse indsatser, er systemet udfordret på en række områder. Socialt udsatte oplever i mange tilfælde ikke at blive tilstrækkeligt hjulpet, og mange føler sig ikke mødt, set og hørt, når de søger hjælp i offentligt regi. Når den samlede livssituation er belastet og problemerne mange, kan mere komplekse og specifikke forhold, som for den enkelte resulterer i særlige problemer og behov, let blive overset. For eksempel oplever kvinder i social udsathed, at der sjældent tages højde for de kønsspecifikke forhold, som imidlertid har afgørende betydning for deres livssituation og sociale problemer.

Med denne undersøgelse ønsker Rådet for Socialt Udsatte at skabe mere fokus på og viden om kønsspecifikke problemer for socialt udsatte kvinder og belyse, hvordan gruppen oplever deres livssituation, problemer, ønsker og behov. Formålet med undersøgelsen er at komme med anbefalinger til, hvordan samfundet kan blive bedre til at yde hjælp og støtte til udsatte kvinder.

CENTRALE SPØRGSMÅL FOR UNDERSØGELSEN

Der eksisterer sparsom viden om kønsspecifikke behov i forhold til indholdet af sociale indsatser i Danmark. Det gælder både viden om kønsspecifikke problemer for henholdsvis socialt udsatte kvinder og mænd samt ønsker og behov i forhold til hjælp og støtteindsatser. Når man taler om målrettede sociale indsatser, er der ikke nødvendigvis tale om samme behov for sociale indsatser for kvinder som for mænd. Dette til trods for, at begge køn ude fra set kan stå over for de samme sociale problemstillinger.

Mænd udgør i runde tal tre fjerdedele af brugere af hjemløsetilbud og en tilsvarende andel af brugere af stofmisbrugs- og alkoholmisbrugsbehandlingen. Desuden udgør mænd knapt 60 procent af de fattige efter den tidligere definition af fattigdom, som blev afskaffet i 2015. Man kan spørge om, hvorvidt denne overrepræsentation sætter sig igennem i tilbuddenes virkemåde og kultur, så indsatsen i høj grad finder sted på mændenes præmisser og overser kvindernes behov?

Undersøgelsen af socialt udsatte grønlandske kvinders særlige udfordringer og behov fra 2015 peger særligt på tre felter, hvor kvindernes problemer er kønsspecifikke:

- De lever i stor udstrækning med senfølger af overgreb fra barndommen
- De er også i deres daglige liv nu udsat for overgreb i netværket
- Kærestelignende forhold eller sex uden kærlighed bliver brugt til at få en seng at sove i eller finansiere et misbrug

Endvidere viste undersøgelsen, at overrepræsentationen af mænd på lavtærskeltilbud kan medføre, at socialt udsatte kvinder undgår herberger og natcaféer af begrundet frygt for seksuelle overgreb og vold. Dette kan sammen med strukturelle forhold medvirke til, at socialt udsatte kvinder "forsvinder" og isoleres med yderligere marginalisering og udsathed til følge.

TEMA/PROBLEMSTILLING:

Sociale indsatser er ofte kendetegnet ved en "one size fits all"-tilgang, som bevirker, at ikke alle målgrupper får det optimale udbytte af indsatserne. Det er antagelsen, at kvinder i udsathed har særlige behov i forhold til sociale indsatser. Dette alene på baggrund af deres køn, som øger deres udsathed i forhold til vold, seksuelle overgreb, stigmatisering, marginalisering mv.

De centrale spørgsmål for undersøgelsen er:

1. Hvilke kønsspecifikke problemer har socialt udsatte kvinder – ifølge dem selv, tilbuddene og forskningen?
2. Hvordan arbejder tilbud for socialt udsatte med særlige kønsspecifikke problemer blandt kvinderne?
3. Hvordan oplever kvinderne, at de imødekommes i deres særlige behov som kvinder, hvis de oplever at have sådanne?
4. Hvilke copingstrategier tager socialt udsatte kvinder i brug?

Denne undersøgelse er først og fremmest kvalitativ og baseret på interviews med socialt udsatte kvinder og socialarbejdere, men tager sit afsæt i eksisterende viden på området. Det bemærkes, at der antageligvis hersker en vis tabuisering (også blandt aktører på området) omkring udsatte kvinders overlevelsestrategier, som medvirker til, at der består en ekstra udfordring i at få italesat og beskrevet flere af ovenstående spørgsmål og problematikker. Både blandt kvinder og socialarbejdere gives der såle-

des udtryk for, at der i kommunalt regi og andre steder i det offentlige, hvor kvinderne søger hjælp, i nogle tilfælde forekommer en negligering af problemerne og særligt af de aspekter, som kan siges at være kønsspecifikke. For eksempel overses prostitutionsproblematikker i mange tilfælde, ligesom seksuelle overgreb på tilbuddene i nogle tilfælde angiveligt negligeres.

Undersøgelsen kan tjene som vidensgrundlag for overvejelser om tilrettelæggelsen af sociale indsatser samt tjene som afsæt for eventuelle fremtidige undersøgelser på området.

KAPITEL 2: HVAD SIGER TALLENE OM SOCIALT UDSATTE KVINDER?

I det følgende fremgår en gennemgang af relevante tal for socialt udsatte med henblik på at estimere antallet af udsatte kvinder og indkredse relevante fokusområder for undersøgelsen af socialt udsatte kvinder.

ANTALLET AF UDSATTE KVINDER

Socialt udsatte er statistisk ikke en velafgrænset gruppe, og antallet kan derfor ikke opgøres præcist. Endvidere er det et område med mange mørketal. Over årene er der lavet undersøgelser, der belyser forskellige aspekter af forholdene for socialt udsatte, og der findes således data og statistisk materiale, som kan give en indikation af, hvordan kvinder og mænd fordeler sig blandt samfundets udsatte. Blandt andet er der foretaget registerundersøgelser af social marginalisering, hjemløshed, stofmisbrug og behandling, brugen af sundhedsydelser blandt socialt udsatte, vold og seksuelle overgreb samt ulighed i sundhed. Tallene giver en indikation på antallet og fordelingen af socialt udsatte kvinder i Danmark, som vurderes at udgøre ca. en fjerdedel af den samlede gruppe af socialt udsatte i Danmark.

I en undersøgelse af danskernes holdninger til socialt udsatte foretaget af Epinion for Rådet for Socialt Udsatte i 2013 og igen i 2015 bliver spørgsmålet rejst, om deltagerne selv er eller har været socialt udsatte. Blandt et repræsentativt udsnit af danskere svarer 6 pct. af de adspurgte i 2015, at de på nuværende tidspunkt er socialt udsatte, mens 10 pct. vurderer, at de tidligere har været det (Epinion & Rådet for Socialt Udsatte 2013; 2015). Der er en svag tendens til, at lidt flere kvinder svarer, at de er (6 pct.) eller har været socialt udsat (10 pct.). Blandt mændene er de tilsvarende tal 5 pct. og 9 pct.

En nyere registerundersøgelse fra SFI finder, at 14 pct. af alle voksne mænd og 10 pct. af voksne kvinder på et tidspunkt i livet er registreret på én af følgende risikofaktorer: psykisk sygdom, misbrug, hjemløshed eller fængselsophold, mens 4 pct. af alle voksne mænd og 2 pct. af voksne kvinder mere vedvarende er registreret på mindst én af ovenstående parametre (Benjaminsen m.fl. 2015).

Sammenholdes de to undersøgelser, står det klart, at antallet af udsatte kvinder er estimeret højere, når et repræsentativt udsnit af danskerne bliver spurgt, end når forskere laver definitioner ud fra registerdata. I kombination peger de to undersøgelser på, at en væsentlig del af befolkningen berøres eller har været berørt af social udsathed - måske endda flere end det er muligt at fastslå på baggrund af registerdata. Særligt bemærkelsesværdigt er det, at spørgeskemaundersøgelsen fra Epinion peger på en nogenlunde ligelig kønsfordeling, mens mange andre statistikker tegner et klart billede af, at mænd er stærkt overrepræsenterede, idet de udgør op mod tre fjerdedele af den samlede gruppe.

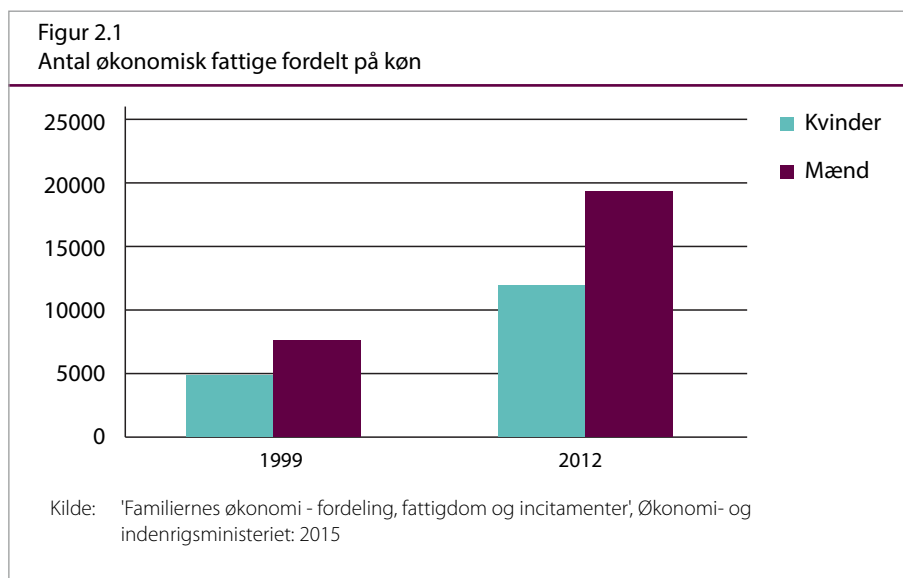
Det er klart, at en registerbaseret definition af socialt udsatte formentlig vil afvige fra folks umiddelbare forståelse af, hvad det vil sige at være socialt udsat. Ikke desto mindre tyder tallenes diskrepans på, at mænds udsathed i højere grad end kvinders registreres i det offentlige system. Dette peger på, at kvinders udsathed oftere er usynlig for myndighederne. Denne pointe vil blive udfoldet i den kvalitative del af undersøgelsen.

FORDELINGEN AF KVINDER PÅ SPECIFIKKE PARAMETRE

Over årene er der foretaget en række undersøgelser med fokus på afgrænsede målgrupper blandt socialt udsatte og/eller specifikke parametre for udsathed. Der foreligger således en del talmateriale om fordelingen af kvinder og mænd indenfor udsat-teområdet. I det følgende redegøres der for relevante tal med henblik på at kortlægge, hvordan udsatte kvinder er repræsenteret på væsentlige parametre inden for social udsathed. Da social udsathed er et flydende begreb, overlapper målgrupperne ofte hinanden. Eksempelvis har mange socialt udsatte misbrugere også en psykisk sårbarhed, ligesom mange hjemløse også kan have misbrugsproblemer, psykisk sårbarhed og/eller være ramt af fattigdom.

ØKONOMI OG FATTIGDOM

Fattigdom og økonomiske problemer er udbredt blandt socialt udsatte, og flere lever under den nu afskaffede fattigdomsgrænse. Det skyldes blandt andet, at mange socialt udsatte står udenfor arbejdsmarkedet, som regel på grund af problemer, der gør det svært at varetage et job. Derfor modtager mange kontanthjælp, førtidspension eller andre offentlige ydelser.

Som det fremgår af figur 2.1, er antallet af økonomisk fattige blevet markant højere fra 1999 til 2012. Fordelingen har dog ikke ændret sig. Således er lidt under 40 pct. af de økonomisk fattige kvinder.

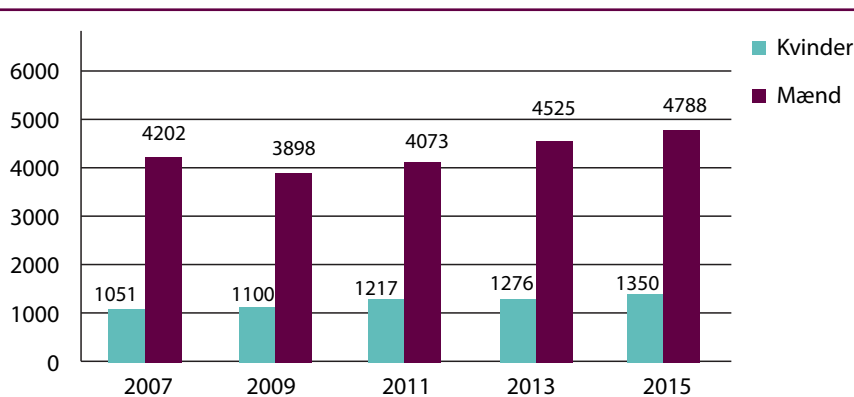
Det kan muligvis ændre sig i den kommende tid. Indførelsen af kontanthjælpsloft og 225-timers reglen rammer ifølge en ligestillingsvurdering fra Beskæftigelsesministeriet i 7 ud af 10 tilfælde kvinder (Beskæftigelsesudvalget 2015-16 L 113, Bilag 1). I de fleste tilfælde vil ydelsen efter loftet være over fattigdomsgrænsen. Beskæftigelsesministeren har dog til Folketingets Finansudvalg oplyst, at den samlede effekt af integrationsydelsen og Jobreform fase 1, som bl.a. omfatter kontanthjælpsloft og 225-timers reglen, vil medføre en stigning i antallet af fattige på ca. 11.800 personer, heraf ca. 7.000 børn i alderen 2 – 17 år (FIU Alm. del endeligt svar på spørgsmål 30, 11. maj 2016). Det vides ikke, hvor stor en andel af de 11.800 flere fattige, der er kvinder. Det er dog nærliggende at formode, at kvinder vil være overrepræsenterede i gruppen og dermed hale ind på mændene i fattigdomsstatistikken.

HJEMLØSHED

Hjemløshed er et af de områder, hvor der over de senere år er kommet markant mere dokumenteret viden. Siden 2007 er der hvert andet år blevet gennemført en hjemløsetælling, finansieret af midler fra Børne- og Socialministeriet, med det formål at følge udviklingen i hjemløshed i Danmark. Det har resulteret i et øget fokus på området, og at viden om hjemløshed er blevet markant mere udbredt.

Selvom området har været genstand for opmærksomhed og mere fokus på både forskning i hjemløshed og metodeudvikling, er hjemløshed i Danmark fortsat stigende. Med den seneste tælling fra 2015 er antallet estimeret højere end nogensinde før til 6138 hjemløse i Danmark, hvoraf 22 pct. er kvinder (Benjaminsen & Lauritzen 2013; 2015).

Figur 2.2
Antal hjemløse over tid fordelt på køn. Antal.

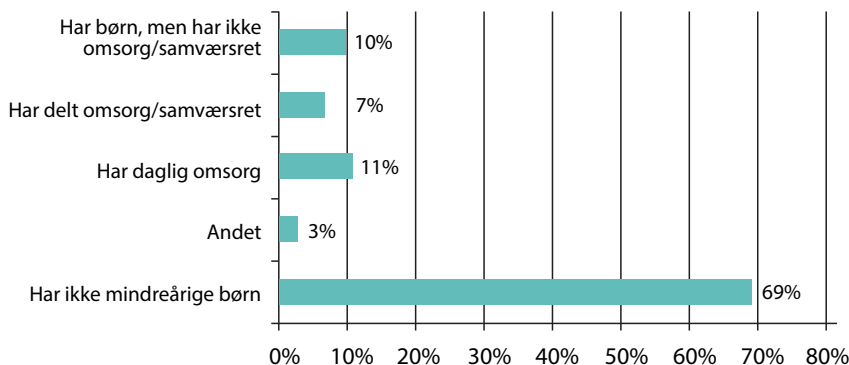
Kilde: 'Hjemløshed i Danmark, National kortlægning', i årene 2007, 2009, 2011, 2013, 2015, SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Som det fremgår af figur 2.2, har andelen af kvinder ligget stabilt på ca. 22 pct. siden 2009. Da der er sket en stigning i det samlede antal hjemløse, er kvinderne dog blevet flere. Hvor der i 2007 blev talt 1.051 kvinder i hjemløshed, talte man således i 2015 i alt 1.325 kvinder.

Indenfor forskellige kategorier af hjemløse er kvinder i 2015 særligt repræsenteret indenfor gruppen af hjemløse i udslningsboliger. Derudover er 25 pct. af hjemløse på natvarmestuer kvinder, mens kvinder udgør 24 pct. af de hjemløse, som opholder sig hos familie eller venner, og 24 pct. af dem, som overnatter på hotel eller vandrehjem. Blandt gadesoverne er 14 pct. kvinder, og siden 2011 er der sket en markant stigning i antallet af kvinder, som benytter natvarmestuer: Kvinder udgør 25 pct. i 2015 (Benjaminsen & Lauritzen 2013; 2015).

Blandt hjemløse kvinder er der en del, som er mødre, uden dog at have dagligt ansvar for børn. Det er i dag ikke muligt at opholde sig på herberger og varmetuer med medfølgende børn, og mulighederne for at tage vare på børn i en hjemløshedssituation er generelt meget begrænsede. Kvinder med dagligt ansvar for børn er så vidt muligt nødt til at holde sig ude af hjemløshed. Hvis dette ikke er muligt, betyder det i de fleste tilfælde, at det daglige ansvar for børnene overtages af andre. Endvidere er mange hjemløse kvinder samtidig udsatte på en række andre parametre, som ligger til grund for, at kvinderne ikke har børnene hos sig uagtet deres hjemløshed, eller også har kvinderne børn, som er myndige og ikke længere hjemmeboende. Jævnfør nedenstående figur kan det dog konstateres, at hovedparten, svarende til 69 pct. af de registrerede hjemløse kvinder, ikke har mindreårige børn.

Figur 2.3
Hjemløse kvinder fordelt efter, om de har mindreårige børn, herunder daglig omsorg og delt omsorg. Procent.

Kilde: 'Hjemløshed i Danmark - National Kortlægning. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd: 2015.

Det skal for god ordens skyld nævnes, at der i surveys som hjemløsetællingerne altid er en risiko for mørketal. Det er i sagens natur ikke muligt at opgøre, om der er en køns-skævhed i mørketallene. Kvalitative undersøgelser peger dog på forhold, som giver baggrund for at formode, at kvinder er overrepræsenterede i disse. Blandt andet viser undersøgelserne, at kvinder i nogle tilfælde bruger sex som betaling for en seng at sove i (se fx Rådet for Socialt Udsatte 2016).

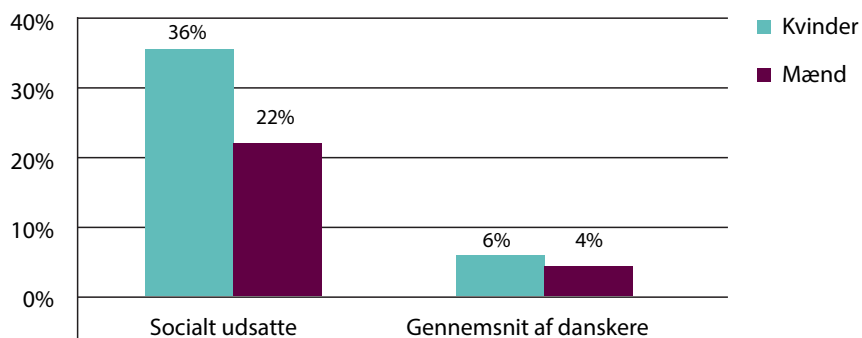
PSYKISKE LIDELSER

Flere kvinder end mænd er registreret med en psykisk lidelse på et tidspunkt i deres livsforløb, og i alt er 8,5 pct. af kvinder i Danmark registreret med en psykiatrisk diagnose, mens det samme kun er tilfældet for 5,7 pct. af mænd (Benjaminsen m.fl. 2015).

Selvom langt fra alle, som rammes af psykiske lidelser, er socialt udsatte, øger psykiske lidelser risikoen for at udvikle andre sociale problemer. I undersøgelsen fra SFI fremgår det, at psykiske lidelser er udbredte blandt de 2 pct. af kvinder, der vurderes som socialt marginaliserede. Hvor mænd i højere grad er registreret med misbrug, er der en overrepræsentation af kvinder registreret med psykiske lidelser – også blandt socialt udsatte.

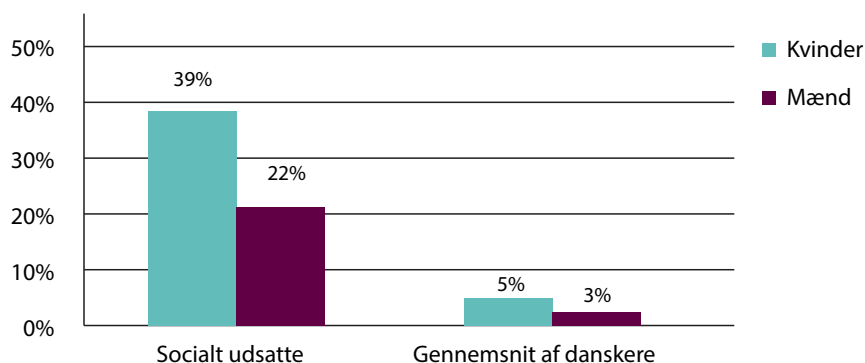
At socialt udsatte kvinder er belastet af psykiske lidelser er desuden dokumenteret i SUSY UDSAT, senest i 2012, som Rådet for Socialt Udsatte udgiver i samarbejde med Statens Institut for Folkesundhed. I undersøgelsen er socialt udsatte blevet spurgt til deres helbredstilstand. På den baggrund kan det konstateres, at markant flere kvinder end mænd oplever at være nedtrykte, deprimerede eller ulykkelige. Som det fremgår af figur 2.4, svarer 36 pct. af socialt udsatte kvinder således, at de har været meget nedtrykte, deprimerede eller ulykkelige inden for en 14-dages periode, mod 6 pct. blandt kvinder generelt. For socialt udsatte mænd og mænd generelt er tallene henholdsvis 22 pct. og 4 pct. Endvidere har næsten 40 pct. af socialt udsatte kvinder følt ængstelighed, nervøsitet, uro eller angst, som i større eller mindre grad kan være symptomer på psykiske lidelser. Uanset hvad er det udtryk for, at social udsathed for kvinder i højere grad end for mænd er forbundet med psykiske lidelser og/eller oplevelser af angst eller utryghed.

Figur 2.4
Andel, der har været meget nedtrykt, deprimeret eller ulykkelig inden for en 14-dages periode. Procent.

Kilde: SUSY UDSAT 2012

Figur 2.5
Andel, der har været meget generet af ængstelse, nervøsitet, uro eller angst inden for en 14-dages periode. Procent.

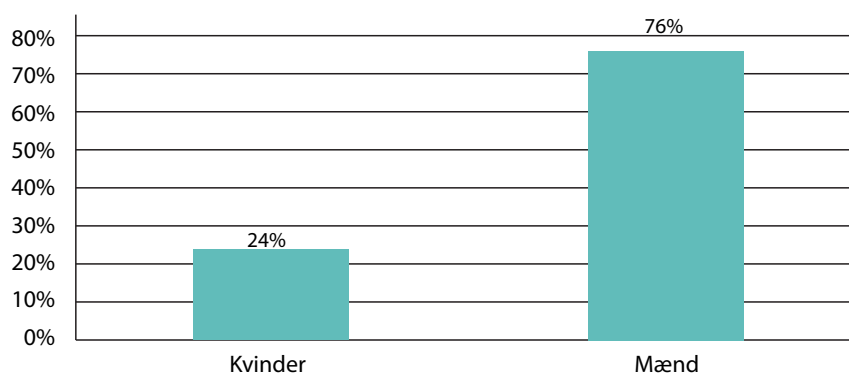
Kilde: SUSY UDSAT 2012

MISBRUG

Der findes ikke præcise tal på antallet af stofmisbrugere i Danmark. Derfor kan det heller ikke med sikkerhed siges, hvor mange kvinder, som har et stofmisbrug. Antallet af stofmisbrugere i Danmark blev i 2009 skønnet til ca. 33.000 personer, og der er ikke siden foretaget et nyt skøn. Antallet har dog været stigende siden 1996 (Sundhedsstyrelsen 2015). Center for Rusmiddelforskning anslår, at antallet af misbrugere er markant højere, end Sundhedsstyrelsen anslår, og taler om et tal imellem 70.000 og 90.000, hvoraf et uvist antal er kvinder (Pedersen 2015).

Blandt de 33.000 personer kendes kønsfordelingen ikke. Tal fra SFI viser dog, at markant flere mænd end kvinder har et misbrug. 6,9 pct. af mænd er således registreret med et misbrug mod 2,98 pct. af kvinder (Benjaminsen m.fl. 2015). Det underbygges af figur 2.6 nedenfor, hvoraf det fremgår, at der også er en overvægt af mænd, som indskrives i behandling for stofmisbrug. Kun 62 ud af 235 narkorelaterede dødsfald var i 2013 kvinder, svarende til 26 pct. Endvidere var 76 pct. af stofmisbrugere, som i 2013 blev indskrevet i behandling, mænd. Dermed er andelen af kvindelige stofmisbrugere ifølge Sundhedsstyrelsen svagt stigende fra tidligere år at have ligget på omkring 22 pct., ligesom antallet af personer i den samlede gruppe af personer, som er indskrevet behandling for stofmisbrug, også er stigende (17.500 personer i 2013 mod 13.700 personer i 2009).

Figur 2.6
Stofmisbrugere indskrevet i behandling i 2013 fordelt på køn. Procent.

Kilde: "Narkotikasituationen i Danmark", Sundhedsstyrelsen: 2015

Alkoholmisbrug er på linje med stofmisbrug udbredt blandt socialt udsatte, men også på dette område er talmaterialet begrænset. I 2012 er der imidlertid givet et skøn på antallet af socialt udsatte med alkoholmisbrug, som er estimeret til omkring 15.000 personer svarende til ca. 17 pct. af socialt udsatte i Danmark. Ud af de 15.000 socialt udsatte med alkoholmisbrug vurderes det, at godt 86 pct. er mænd og 14 pct. kvinder (Lindhardt & Nyboe 2014).

VOLD OG SEKSUELLE OVERGREB

Vold og seksuelle overgreb er udbredt blandt socialt udsatte kvinder. I SUSY UDSAT er det dokumenteret, at socialt udsatte kvinder i højere grad end socialt udsatte mænd har været udsat for vold inden for det seneste år, ligesom det er beskrevet, at socialt udsatte kvinder i højere grad end socialt udsatte mænd er udsat for seksuelle overgreb (Pedersen m.fl. 2012).

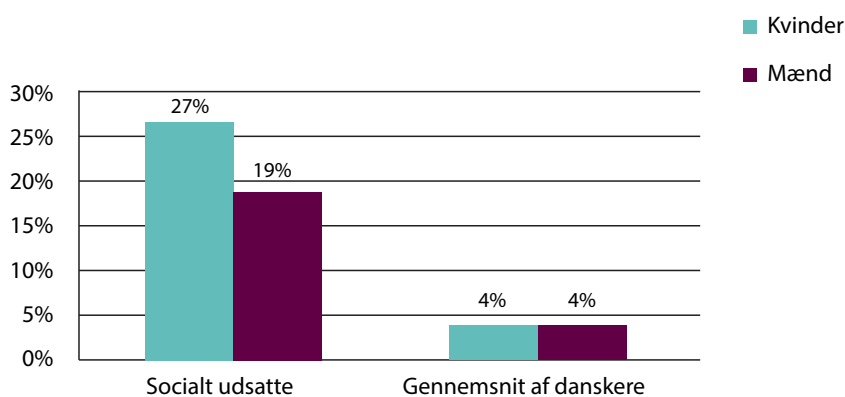
Hvert år anmeldes 400-500 voldtægter i Danmark. Det reelle antal voldtægter er formentlig langt højere, og forskere estimerer tallet til at ligge på mellem 4000 og 8000 årligt. Omkring 97 pct. af dem, som henvender sig på Center for Voldtægts ofre i Århus, er kvinder (jf. voldtægt.dk). Selv med det højeste estimat ligger antallet langt under 1 pct. for begge køn i forhold til hele befolkningen. Blandt socialt udsatte er billedet markant anderledes. Her svarer 7 pct. af kvinderne og 1 pct. af mændene, at de inden for det seneste år har været udsat for gennemført tvunget samleje. Hele 18 pct. af kvinderne og 4 pct. af mændene svarer, at de inden for det seneste år har været udsat for andre seksuelle overgreb, hvilket omfatter overgreb som ubehagelig seksuel beføling, blotteri og forsøg

på tvunget samleje. Det er vanskeligt at sammenligne de forskellige tal, men uanset hvad kan man konstatere, at socialt udsatte i langt højere grad udsættes for seksuelle overgreb, og at langt størstedelen, ligesom i befolkningen generelt, er kvinder.

Lettere fysisk vold er et eksempel på, at udsathed sætter sig igennem forskelligt afhængigt af køn. Som det fremgår af figur 2.7 nedenfor er socialt udsatte kvinder oftere end mænd udsat for lettere fysisk vold. Mens 4 pct. af kvinder som helhed er blevet skubbet, revet, rusket eller slået inden for det seneste år, er det for socialt udsatte kvinder hele 27 pct. for hvem, det gør sig gældende. Det skal endvidere bemærkes, at tallene for mænd og kvinder er ens for befolkningen generelt, mens det blandt socialt udsatte er væsentligt højere for kvinderne. Det tyder på, at der er en særlig effekt af at være kvinde og socialt udsat ift. risikoen for at blive udsat for vold.

Figur 2.7

Andel, der inden for det seneste år har været udsat for lettere fysisk vold:
Er blevet skubbet, revet, rusket, slået med flad hånd eller lignende. Procent.

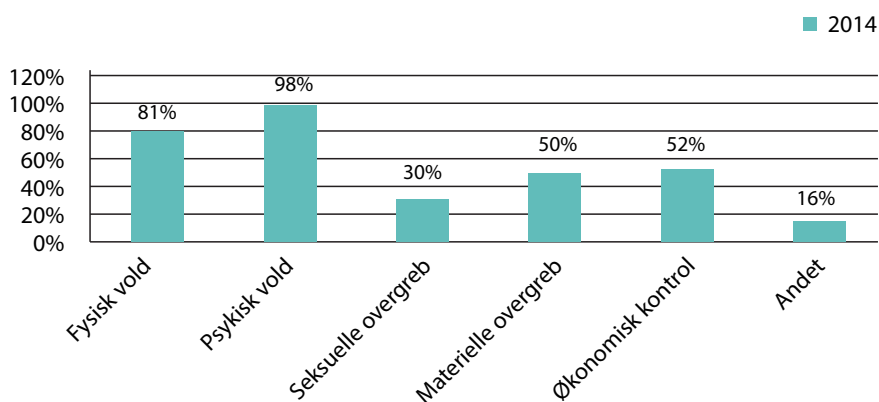

Kilde: SUSY UDSAT 2012

Når lettere fysisk vold skal tages meget alvorligt, skyldes det blandt andet, at det ofte er sammenfaldende med mere grove voldsformer. I LOKKs årsstatistik, som nu udgives af Socialstyrelsen, er det beskrevet, hvordan der i mange tilfælde optræder flere samtidige voldsformer, herunder fysisk og psykisk vold, seksuelle overgreb, materielle ødelæggelser og økonomisk kontrol. Lettere fysisk vold kan i mange tilfælde være symptom på eller udtryk for langt mere omfattende former for vold. Af figur 2.8 fremgår det, at psykisk og fysisk vold er de mest udbredte blandt kvinderne på krisecentrene.

Figur 2.8
Vold som kvinderne på krisecentrene har været udsat for. Procent.

Kilde: LOKKS årsstatistik, Socialstyrelsen: 2014

Når der henvises til LOKK's årsstatistik, skal der tages højde for, at det er tal, som begrænser sig til de kvinder, der benytter kvindekrisecentrene. Det er ikke tilfældet for størstedelen af socialt udsatte kvinder, som afvises, hvis de har psykiske lidelser eller misbrug, fordi § 109 tilbud som udgangspunkt er forbeholdt kvinder, der ikke har et aktivt misbrug eller udtalte symptomer på psykiske lidelser. Det betyder, at den mest belastede del af kvinderne ikke kan optages på tilbuddene. Dermed er det ikke sagt, at kvinderne på krisecentrene ikke også som regel har alvorlige sociale problemer (Helweg Larsen 2012).

Der er ingen grund til at tro, at volden er mindre omfattende for den del af socialt udsatte kvinder, som er for belastede til at få adgang på kvindekrisecentre. Vi ved, blandt andet på baggrund af erfaringer fra socialt arbejdes praksis, at socialt udsatte kvinder i høj grad er udsatte i forhold til vold og seksuelle overgreb. I mange tilfælde er det imidlertid svært for kvinderne at få hjælp, idet de også kæmper med problemer som misbrug, psykiske lidelser, hjemløshed eller andet. Undersøgelsen om udsatte grønlandske kvinder peger på, at et stort antal kvinder kæmper med ubehandlede senfølger af vold og seksuelle overgreb, og at overgrebene fortsat finder sted. Mange udsættes for alvorlig og indimellem livsfarlig vold, som håndteres uden hjælp og støtte fra myndighederne (Rådet for Socialt Udsatte 2016).

Udenlandske undersøgelser har desuden dokumenteret, at kvinder i hjemløshed er markant mere udsat for vold og seksuelle overgreb. En undersøgelse blandt hjemløse kvinder i Sverige viser, at 186 kvinder ud af 341 adspurgte svarende til 55 pct. har oplevet alvorlig mishandling. De fleste fra en nærtstående person og typisk en partner. 103 eller 37 pct. af disse kvinder havde desuden været indlagt på hospital til behandling for

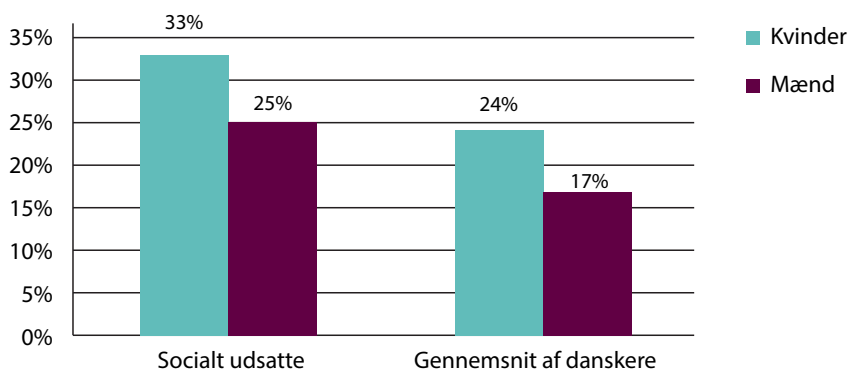
skader som følge af mishandlingen (Beijer 2004). En irsk undersøgelse fra 2014 viser et lignende billede, nemlig at 92 pct. af de hjemløse kvinder, som indgik i undersøgelsen, på et tidspunkt i deres liv havde været udsat for vold (Simon Communities 2014).

I en dansk kontekst har et speciale fra Aalborg Universitet vist, at overgrebene i flere tilfælde fortsætter, når udsatte kvinder søger ly på et tilbud for hjemløse (Aunsø m.fl. 2010). Det samme er dokumenteret i undersøgelsen af udsatte grønlandske kvinder, ligesom det fremgår af en udgivelse om arbejdet på Kafe Klare – Mændenes Hjem værested for hjemløse kvinder.

SUNDHED, SYGELIGHED OG DØDELIGHED

Selvom socialt udsatte mænd som regel dør tidligere end kvinder, er kvinderne, hvad angår såvel sundhed som livskvalitet, dårligere stillet end mænd. Det fremgår af SUSY UDSAT fra 2007 og igen i 2012. Endvidere er forholdsvist flere kvinder end mænd aktivitetsbegrænsede på grund af sygdom, ligesom andelen af kvinder, som tager medicin eller har været i kontakt med sundhedsvæsenet, er højere end for mænd (Pedersen m.fl. 2012). I SUSY UDSAT svarer 39 pct. af mændene, at de i løbet af deres liv har forsøgt at begå selvmord, mens tallet for kvinder er 53 pct. Det er væsentligt højere end for befolkningen generelt, selvom kønsfordelingen er ca. den samme (Larsen & Mikkelsen 2015). Groft sagt kan man sige, at kønsfordelingen på mange væsentlige helbredsparametre er den samme for socialt udsatte som resten af befolkningen, men at andelen for begge køn ikke overaskende er væsentligt højere for socialt udsatte. Figur 2.9 er et eksempel på dette. Af figuren fremgår det, at 33 pct. af kvinderne og 25 pct. af mændene har fire eller flere sygdomme eller helbredsproblemer. Fordelingen følger nogenlunde fordelingen i befolkningen generelt.

Figur 2.9
Andelen med fire eller flere sygdomme eller helbredsproblemer

Kilde: SUSY UDSAT 2012

Rådet for Socialt Udsatte udgav i 2013 en dødelighedsanalyse i samarbejde med Statens Institut for Folkesundhed. Den viste, at socialt udsatte kvinder har en højere overdødelighed end socialt udsatte mænd. Således peger undersøgelsen på, at socialt udsatte mænd har en overdødelighed på 7,1 gange, mens socialt udsatte kvinder har en overdødelighed på hele 9,1 gange. Det betyder, at der dør 7,1 udsatte mænd for hver mand, der dør i den generelle befolkning, mens der dør 9,1 udsatte kvinder, hver gang der dør én kvinde i den generelle befolkning. Da dødelighedsanalysen bygger på relativt få dødsfald, er der dog en vis usikkerhed behæftet disse tal. Gennemsnitligt har socialt udsatte en overdødelighed på 7,4 gange og dør 22 år før den generelle befolkning (Davidsen m.fl. 2013).

OPSAMLING: ET MANDSDOMINERET OMRÅDE MED KVINDelige OVERREPRÆSENTATIONER

Tallene tegner et ikke helt entydigt billede af udsatte kvinders situation. I forhold til fattigdom, hjemløshed og misbrug er mænd umiddelbart overrepræsenterede i statistikken. Derimod udsættes udsatte kvinder i højere grad end udsatte mænd for vold. Udsatte kvinder er endvidere overrepræsenterede i forhold til psykiske lidelser samt det at have mange sygdomme eller sammensatte problemer. Derudover har udsatte kvinder en overdødelighed ift. udsatte mænd, hvilket går imod billedet i den generelle befolkning, hvor mænd gennemsnitligt dør tidligere end kvinder.

I den følgende kvalitative del af undersøgelsen vil mange af nuancerne bag de ovenfor præsenterede tal træde frem.

KAPITEL 3:

LIVSSITUATION FOR SOCIALT UDSATTE KVINDER

Selvom socialt udsatte kvinder og mænd har en række sociale problemer tilfælles, er der også nogle særlige forhold, som præger livssituationen for udsatte kvinder og skaber store belastninger. Derudover kan der være forskel på, i hvilket omfang, hvordan og hvorfor almindelige sociale problemer kommer til udtryk. For eksempel kæmper flere udsatte mænd end kvinder med misbrug, mens flere kvinder er diagnosticeret med psykiske lidelser. Der er desuden fysiologiske forskelle på kvinder og mænd - for eksempel bliver kvinder gravide og har menstruation, hvilket kan være belastende i en udsat livssituation. Samtidig har udsatte kvinder særlige risici i forhold til at involvere sig i prostitution eller blive udsat for seksuelle overgreb. Nogle kvinder tjener således penge til at klare sig ved hjælp af prostitution eller søger beskyttelse i seksuelle relationer til mænd som alternativ til for eksempel at overnatte på herberger eller gaden.

Udover de fysiologiske forskelle er der nogle særlige forventninger til kvinder generelt, som rammer udsatte kvinder hårdt. Det kommer dels til udtryk i forsøget på at opretholde et velsoigneret ydre og holde sammen på sig selv trods udsathed, og dels i bestræbelser på at leve op til forestillinger om den pæne pige og den gode mor. For kvinderne i denne undersøgelse, som befinder sig i krydsfeltet mellem at være kvinde og udsat, rammer forventningerne til dem som kvinder hårdt og på andre måder end for kvinder generelt. Der findes altså kønsspecifikke problemer, som er særlige for kvinder i social udsathed. Det er de problemer, som behandles i det følgende.

I forsøget på at give et nuanceret billede af livssituationen for socialt udsatte kvinder, er der fokus på sammenhængen mellem køn, sociale problemer og social udsathed. Der tages afsæt i den viden, der er opnået ved kvalitative interviews med hhv. 15 socialt udsatte kvinder og 10 socialarbejdere på feltet, som kobles til den eksisterende statistiske viden, der er belyst i det foregående kapitel. Kvindernes oplevelse af livssituationen, problemer og behov er gennemgående i centrum og citater fra interviewene med en række udsatte kvinder inddrages løbende til illustration og for at underbygge centrale temaer.

Kapitlet indledes med en overordnet karakteristik af kvindernes aktuelle livssituation og socioøkonomiske status som udgangspunkt for en redegørelse for kvindernes problemer. Problemerne er indkredset på baggrund af det kvalitative materiale og forholder sig specifikt til den viden, der er fremkommet i interviewene med de 15 kvinder i undersøgelsen. Selvom det på den måde er udtryk for en partikulær og subjektiv

viden, er kvindernes fortællinger i vidt omfang i overensstemmelse med eksisterende viden på området. Denne undersøgelse kan altså ikke lægges til grund for en generel karakteristik af kvinder i social udsathed, men sammenholdt med eksisterende viden på området bidrager den til en bredere og mere nuanceret forståelse af socialt udsatte kvinders livssituation, kønsspecifikke problemer og særlige behov.

OM KVINDERNE I DENNE UNDERSØGELSE

- Kvinderne er mellem 23 og 57 år.
- Kvinderne er vokset op hos biologiske forældre, adopterede eller har været anbragt helt eller delvist.
- Mange er flyttet hjemmefra tidligt og haft mange skiftende bopæle med perioder som hjemløse.
- Få har stabil tilknytning til skole og uddannelse, og mange har folkeskolen som den højeste gennemførte uddannelse. Enkelte har studentereksamen og gennemført en videregående uddannelse.
- De fleste har haft ordinært arbejde i form af ufaglærte stillinger i køkken-, restaurations- og omsorgssektoren eller indenfor det pædagogiske område. Generelt er der dog meget begrænset tilknytning til arbejdsmarkedet. Det gælder særligt indenfor områder, som forudsætter kompetencegivende uddannelse.
- Størstedelen modtager kontanthjælp, førtidspension eller andre offentlige ydelser. Enkelte står uden forsørgelse eller har gjort det i kortere eller længere perioder.
- Samtlige har været i forbindelse med sociale myndigheder på et tidspunkt i livet og har modtaget forskellige typer af sociale indsatser.
- Mange er mødre til børn, men kun få har dagligt ansvar for hjemmeboende børn. Kvinderne har enten voksne udeboende børn eller børn anbragt helt eller delvist. Enkelte har børn, som vokser op hos faren eller andre familiemedlemmer.
- Få er i et fast parforhold, og kun enkelte bor sammen med en partner på nuværende tidspunkt.

TYPISKE PROBLEMER FOR SOCIALT UDSATTE KVINDER

Kvinderne i undersøgelsen har oplevet hjemløshed og kæmper med misbrug, psykiske lidelser og somatiske problemer, ligesom størstedelen har økonomiske problemer. De fleste står udenfor arbejdsmarkedet og har ikke gennemført en videregående uddannelse.

Psykiske lidelser er meget udbredte blandt kvinderne i undersøgelsen, og der er således nogenlunde overensstemmelse mellem det generelle billede blandt udsatte og kvinderne i denne undersøgelse. Mange har på et tidspunkt søgt eller fået hjælp i psykiatrien, hos egen læge eller modtaget andre indsatser i forhold til psykiske lidelser. Mange har en eller flere diagnoser, så som depression, posttraumatisk stress, borderline, skizofreni, skizotypi og affektiv bipolar lidelse, hvilket er typiske diagnoser blandt socialt udsatte kvinder. Selvom de fleste har en eller flere diagnoser og stort behov for hjælp og støtte, er det de færreste, som modtager andet end medicinsk behandling for psykiske lidelser. Enkelte har positive erfaringer med samtalerapi, men for langt de fleste håndteres de psykiske lidelser på egen hånd eller ved hjælp fra lavtærskeltilbud og/eller medicinsk behandling.

Generelt kommer kvinderne i undersøgelsen fra en belastet baggrund, og mange har haft en barndom præget af traumatiske hændelser og har oplevet at stå alene med meget fra en tidlig alder. Deres liv er og har været præget af usikkerhed, ustabilitet og store omvæltninger, hvor hjælp og støtte sjældent har været tilgængelig i det omfang, der har været behov for. Det skyldes blandt andet, at kvinderne i mange forskellige sammenhænge har oplevet ikke at få hjælp, når de har henvendt sig hos personer i netværket eller i offentligt regi, hvilket har svækket deres tro på, at det er muligt at få hjælp til deres problemer. Derudover har problemerne ofte været så mange og komplekse, at det har været svært for kvinderne overhovedet at overskue at søge hjælp, ligesom det har været svært for myndighederne og at tilbyde dem tilstrækkelig hjælp. Typisk har det ene problem ført til det næste, hvilket har gjort, at kvinderne sjældent har haft overskud og ressourcer til at klare hverken gennemgående eller opståede problemer. Deres usikre ståsted i tilværelsen har været et svært udgangspunkt for at håndtere traumatiske begivenheder, problemer og udfordringer i livet.

Selvom mange af kvinderne kommer fra en belastet baggrund, er de ikke nødvendigvis vokset op i hjem, hvor sociale problemer åbenlyst er kommet til udtryk. Interviewene bekræfter, hvad en undersøgelse fra SFI for nyligt har vist – at socialt marginaliserede ikke nødvendigvis kommer fra brudte familier eller klassiske dysfunktionelle hjem, men også skal findes i socioøkonomisk velstillede hjem (Benjaminsen m.fl.2015). Uanset hjemmets socioøkonomiske status er kvinderne i undersøgelsen dog gennemgående vokset op i familier, der har været udfordrede i forhold til at skabe et stabilt og trygt hjem, samt i forhold til at etablere og opretholde nære og omsorgsfulde relationer.

Der er dog også en del, for hvem opvæksten er en fortælling om utallige brud og voldsomme begivenheder, misbrug, anbringelser, svigt og overgreb. Kvinderne har ofte ikke haft mulighed for at skabe et stærkt fundament som udgangspunkt for tilværelsen og har savnet støtte og omsorg i hverdagen og i livet i det hele taget. Uanset om kvinderne kommer fra en baggrund præget af åbenlyst kaos eller mere subtile pro-

blematiske, er det gennemgående, at problemerne ikke har været fuldt ud erkendt og taget hånd om. Mange har følt sig meget alene og på den baggrund udviklet en tilbøjelighed til at lukke sig inde med problemerne og håndtere dem på egen hånd i det omfang, det nu lader sig gøre. De tidlige erfaringer af at være alene i belastede livssituationer med tunge sociale problemer trækker tråde op gennem voksenlivet og bliver et vilkår i tilværelsen.

Traumatiske oplevelser og voldsomme begivenheder fylder for størstedelen af kvinderne, men der er sjældent overskud til at fokusere meget på de hårde erfaringer. I flere tilfælde synes en voldsomt belastet tilværelse at være blevet normaltilstand for kvinderne. Som følge deraf bliver det svært at identificere, bearbejde og skærme sig i forhold til nuværende belastninger og udfordringer, som opstår undervejs.

Vold og seksuelle overgreb i barndommen og/eller senere i livet trækker spor gennem kvindernes tilværelse. Flere har allerede tidligt i livet været udsat for seksuelle overgreb fra nærtstående eller andre i de nærmeste omgivelser og været udsat for vold eller vidne til for eksempel forældres voldelige parforhold. I flere tilfælde stopper overgrebene ikke med barndommen, og kvinderne udsættes også sidenhen for vold og seksuelle overgreb både fra fremmede og i de nære relationer.

At vold og seksuelle overgreb ofte bliver begået af nærtstående har stor betydning for, i hvilket omfang overgrebene anmeldes, og hvorvidt de ansvarlige drages til ansvar. Interviewene tegner et billede af kvinder med mange og gentagne erfaringer med seksuelle overgreb, som aldrig bliver anmeldt eller på andre måder bragt til ophør, idet kvinderne ofte håndterer det på egen hånd. Kvinderne har sjældent gode erfaringer med at sige fra overfor overgrebene, og de påtager sig i mange tilfælde selv skylden og tvivler på, at det er muligt at få hjælp. Som følge heraf kæmper flere med senfølger i form af angst eller posttraumatisk stress og er ofte tynget af skyld, skam og en negativ selvfølelse, som kan medvirke til, at kvinderne gentagende gange kommer i nye relationer og situationer, hvor vold og seksuelle overgreb er tilstede. At dømme ud fra interviewene forekommer således et betydeligt antal udokumenterede voldelige og seksuelle overgreb mod udsatte kvinder, som aldrig kommer frem eller anmeldes.

KØNSSPECIFIKKE ASPEKTER AF KVINDERNES PROBLEMER

Selvom problemerne for udsatte kvinder på nogle områder ligner generelle problemer for socialt udsatte, er der en kønsdimension, som er væsentlig at tage i betragtning for at få ordentligt greb om problemerne. I dette afsnit drejer det sig om de problemer, som i denne rapport defineres som kønsspecifikke – problemer som er særligt knyttet til dét at være kvinde i social udsathed og kan betragtes som symptomer på eller udtryk for differentierede forventninger, problemer og behov blandt henholdsvis kvinder og mænd.

Kønsdimensionen af kvindernes problemer og behov behandles i det følgende med fokus på centrale temaer, der er fremkommet på baggrund af de kvalitative interviews og med inddragelse af citater fra kvinderne. Temaerne er:

- Den usynlige udsathed
- Det indre kaos
- Overgreb, der trækker spor
- Mistillid og mindreværd
- Med kroppen som redskab
- Parforhold og ambivalens
- Det svære moderskab
- Alene i tilværelsen

Det første tema, som belyses, er Den usynlige udsathed. Under denne overskrift sættes der ord på en tendens blandt kvinderne til at tilsløre udsathedens bag et velplejet ydre trods store sociale problemer – et helt centralt forhold at have øje for i mødet med udsatte kvinder.

DEN USYNLIGE UDSATHED

Mange udsatte kvinder viser ikke tydelige tegn på udsathed, og de sociale problemer kommer i mange tilfælde ikke åbenlyst til udtryk. Der er her tale om et kønsspecifikt problem, som består i en øget tilbøjelighed blandt kvinderne til at opretholde et liv, som fremstår nogenlunde velfungerende trods store sociale problemer. Mange kvinder oplever at blive mødt med nogle særlige forventninger til, at de som kvinder holder styr på sig selv, og det kan gøre det svært for omgivelserne at gennemskue omfanget og graden af problemerne. Samtidig betyder det ofte, at kvinderne har svært ved at opnå tilstrækkelig hjælp og støtte.

“Jeg har lært, hvordan man holder facaden. Lad mig sige det sådan. Og det har betydet, at det har været sværere for mig at blive mødt, hvor jeg er. Altså, jeg kan godt snyde.”

Anne, 46 år

Kvinden, som her er citeret, er et eksempel på, hvordan udsatte kvinder ofte holder facaden og skjuler misbrug, hjemløshed, psykiske lidelser eller prostitution. Gennem et liv, som har været belastet af sociale problemer, har hun formået at opretholde et ydre, som har signaleret det modsatte af hendes faktiske tilstand. Mange lykkes i længere perioder med at tilsløre deres sociale problemer. I længden har dette store konsekvenser og står samtidig i vejen for at bearbejde problemerne og søge hjælp. Ikke alene er det energikrævende i en i forvejen udsat tilværelse, men giver samtidig næring til følelser af at stå alene med problemerne, hvilket kan medvirke til social isolation. For kvinden, der er citeret ovenfor, resulterede det i, at hun med tiden udviklede en art dobbeltliv, hvor alt på overfladen fremstod velfungerende, mens realiteten var en anden.

“Jeg har altid på en eller anden måde virket som om, jeg havde styr på det. Altså der har ikke været mange perioder, hvor man har kunnet se, at den sat’me er helt gal med mig, selvom det virkelig har været sådan.”

Anne, 46 år

Når hun i dag ser tilbage på sit liv og reflekterer over måden, hun har håndteret sine problemer på, ser hun det ikke længere som en styrke at have været god til at opretholde facaden. For hende handlede det om, at hun først alt for sent lærte at være sårbar og række ud, når livet var svært. Hun fortæller, at hun er opdraget til at være en pæn pige: Smilende, sød og så lidt besværlig som muligt, hvilket er gået fint i spænd med at være i prostitution. Det krævede, at hun i en eller anden grad opretholdt facaden, skjulte misbruget og de psykiske og sociale problemer for at forblive attraktiv for mænd. Det gik fint i spænd med den generelle strategi om at håndtere problemerne og tilsløre udsathed, men i længden havde det for denne kvinde, som for så mange andre, alvorlige konsekvenser i form af en øget tendens til at isolere sig socialt og en bestyrket følelse af ensomhed, mindreværd og manglende tillid til, at hjælp er mulig.

En anden kvinde i undersøgelsen kæmpede en kamp for at skjule systematisk vold og seksuelle overgreb fra sin mand, mens hun samtidig udviklede alvorlige psykiske problemer.

“Men en dag brød jeg bare sammen. Jeg stødte ind i en gammel veninde, som kommenterede min nedslidte jakke, og der ramlede det bare for mig. Det var som om, alt det, jeg prøvede at skjule, med ét kom ud i det åbne, og da det først var sket, var der ingen vej tilbage, for jeg kunne slet ikke stoppe med at græde igen.”

Jette, 49 år

For kvinderne hænger tendensen til at skjule sociale problemer og bære på en usynlig udsathed sammen med bestræbelserne på at leve op til nogle særlige forventninger, der er til kvinder, og frygten for at miste børnene, hvis problemerne kommer ud i det åbne. Mange frygter konkret indgriben fra myndighederne, hvis de søger hjælp til deres problemer, og der er åbenlyst flere dimensioner af den usynlige udsathed. Først og fremmest hænger det sammen med de overordnede bestræbelser på at leve op til mere subtile forventninger til kvinder om at være den pæne pige og den gode mor, og derudover er der konkret en frygt for at miste børnene, hvis de er ærlige omkring problemerne. I kombination skaber det store barrierer for at erkende problemerne og søge hjælp. Problematikken omkring moderskabet vil blive beskrevet mere indgående i et senere afsnit.

Udover det forventningspres, som kvinderne oplever i deres nuværende livssituation, og frygten for, at de sociale problemer kan få konsekvenser i forhold til børnene, er der også bagvedliggende årsager, som har betydning i denne sammenhæng. Mange har fra en tidlig alder lært ikke at være til besvær og dermed at skjule sårbarhed og problemer, og på den måde er der krav og forventninger på spil, som er indlejret allerede i barndommen.

“Særligt når jeg var pige, skulle jeg jo opføre mig ordentligt. Det var anderledes for mine brødre, men jeg kunne jo ikke bare sidde og råbe op og sådan noget. Så det har jo altid været sådan, jeg har været.”

Jette, 54 år

Ligesom denne kvinde fortæller flere om oplevelser i barndommen af at skulle leve op til forestillinger om den gode pige. Uanset om det har været direkte italesat eller ej, er kvinderne sjældent i tvivl om, at de forventes at være pæne og velopdragne piger.

“Det er stadig svært at tilgive, at ingen gjorde noget, når alle kunne se, hvordan jeg havde det. Men altså, jeg var jo et ulækkert barn, frastødende, og lignede ikke en sød lille pige, men det var der jo også en grund til.”

Nadja, 23 år

En anden kvinde i undersøgelsen har oplevet tilsløringen af udsathedens som helt nødvendig for at beskytte sig selv, idet hun ofte har oplevet, at hendes sårbarhed er blevet udnyttet. Når hun har vist tegn på svaghed og bedt om hjælp, har hun ofte fået det modsatte, og hun har derfor lært at søge beskyttelse bag en facade med skiftende udtryk. Hun blev som seksårig adopteret fra Thailand, og de første år i Danmark prøvede hun at blive del af adoptivfamilien og opnå anerkendelse og kærlighed med en glad og smilende tilgang. Det lykkedes hende imidlertid ikke at falde til, og hun følte sig ikke elsket. Da hun forsøgte at række ud og bede om hjælp, oplevede hun at blive udsat for seksuelle overgreb fra et menneske, hun forsøgte at støtte sig til. Det fik hende efterhånden til at give op og trække sig ind i sig selv, mens hendes sociale problemer voksede.

“Jeg holder folk ud i strakt arm og er meget afgrænset, altså forholder mig meget overfladisk over for folk. Ikke fordi jeg er en falsk person, men jeg er nødt til at holde dem på afstand og beskytte mig selv ved ikke at fortælle noget om, hvordan jeg har det.”

Mona, 40 år

At håndtere tunge sociale problemer alene og holde sammen på sig selv i en udsat livssituation bliver ofte så hårdt i længden, at det kan føles som en befrielse, når det ikke længere er muligt. Flere af kvinderne fortæller om sammenbrud, som har været barske, men forløsende, idet der er opstået en følelse af at blive befriet fra en tilstand, hvor al energi er kanaliseret ind i arbejdet for at dække over problemerne. Sammenbruddet bliver et “point of no return” i positiv forstand, og mens det på den ene side umiddelbart gør livssituationen endda mere kaotisk, kan det samtidig åbne muligheder for at søge hjælp. Desværre kommer sammenbruddet i mange tilfælde først på et tidspunkt, hvor problemerne har vokset sig så komplekse, at det kan være svært at opnå hjælp i det omfang, der er behov for.

“Til sidst vejede jeg jo 40 kilo og sad bare her og var angst for alt. Altså, jeg gik stadig ud til det mest nødvendige, men ellers kunne jeg jo ingenting andet end at græde, og jeg kunne slet ikke bede om hjælp. Det havde jeg jo prøvet.”

Tina, 49 år

Flertallet af kvinderne i denne undersøgelse har brugt meget tid og mange kræfter på at holde sammen på sig selv, skjule udsathedens og finde et sted at placere eller få afløb fra de smertefulde følelser. De fleste har behov for at dele følelserne og få hjælp til problemerne, men ofte oplever kvinderne at blive mødt med modstand og afvisning i omgivelserne, når de rækker ud. Oplevelserne af at skulle passe ind i en kasse, hvor der ikke er plads til de følelser og problemer, de har, får med tiden den konsekvens, at mange lukker af for omverdenen med følelser af afmagt til følge.

”Jeg vidste ikke, at jeg havde mulighed for at gøre det anderledes. Det er også sådan noget, jeg tænker på i dag, det der med at kunne vælge noget. Det har været fremmed for mig.”

Anne, 46 år

På et tidspunkt finder flere af kvinderne dog mod og overskud til at række ud og søge hjælp. I bedste fald igangsætter det en proces i retning af at skabe en bedre livssituation, i andre tilfælde bliver det endnu en oplevelse af at blive afvist i ansøgningen om hjælp. Når det sidste er tilfældet, skaber det stor frustration blandt kvinderne, som dermed bliver bestyrket i oplevelsen af at stå alene med deres problemer. At blive ladt i stikken i en meget sårbar situation giver næring til en mistillid til sociale indsatser, ligesom det svækker kvindernes tro på, at det overhovedet er muligt at få hjælp. Det skal ses i lyset af, at kvinderne på tidspunktet, hvor de søger hjælp, ofte befinder sig i en meget sårbar og/eller akut situation, hvor det har afgørende betydning at blive mødt med tålmodighed og forståelse hos kommunale myndigheder, i psykiatrien, hos lægen, på lavtærskeltilbud, væresteder mv.

Sammenfattende peger samtalerne med kvinderne på, at der er en udpræget tendens til at skjule den sociale udsathed. Det er oplevelsen af at skulle leve op til nogle særlige krav og af ikke at blive mødt i forsøg på at række ud og bede om hjælp. Forestillingen om, at kvinder i højere grad end mænd opdrages til og understøttes i at give udtryk for deres følelser, kan således ikke bekræftes i denne rapport. Tværtimod har kvinderne gennemgående oplevet at stå alene med alvorlige problemer, ligesom de oplever ikke at blive mødt og anerkendt, når de søger hjælp. Flere oplever, at det ikke er legitimt for kvinder at være udsatte, hvorfor de sociale problemer sjældent kommer åbenlyst til udtryk.

DET INDRE KAOS

Når flere af kvinderne i en periode lykkes med at holde sammen på sig selv trods store sociale problemer, er det sjældent uden konsekvenser. Forsøget på at tøjle en svær psykisk tilstand og en oplevelse af indre kaos lykkes sjældent i længden, og før eller siden kommer følelserne til udtryk. Det er følelser som sorg, ensomhed, skyld og skam, som kvinderne kæmper med. I længden kan det føre til sammenbrud eller medvirke til udviklingen af behandlingskrævende psykiske lidelser.

På baggrund af kvindernes belastede psykiske tilstand og oplevelser af indre kaos har mange på et tidspunkt været i forbindelse med psykiatrien og har i den forbindelse fået diagnoser og medicinsk behandling. I de fleste tilfælde opleves det imidlertid ikke som fyldestgørende, og kvinderne savner hjælp til at bearbejde og håndtere de bagvedliggende omstændigheder, som for mange spiller en rolle i forhold til deres psy-

kiske tilstand. Det er ikke muligt på baggrund af denne undersøgelse at konkludere noget entydigt om, i hvilket omfang de psykiske lidelser er socialt betingede. Flere af kvinderne oplever dog, at der er en sammenhæng mellem deres sociale problemer og deres symptomer på psykiske lidelser. Det er ofte symptomer som søvnløshed, angst, nedtrykthed, humørsvingninger, depressionslignende tilstande og at høre stemmer. De almindelige diagnoser er depression, PTSD, borderline, skizotypi eller skizofreni og flere samtidige diagnoser.

"Jeg er både diagnosticeret med borderline og posttraumatisk stress, så det kan godt være svært at holde sammen på det hele. Men egentlig er det, som om det er nemmere for mig at kapere de svære følelser end de gode, for det er jo de svære, jeg altid har kendt til."

Kaja, 34 år

Som det fremgår, opfatter en del af kvinderne mere diagnoserne som et mærkat på de svære følelser end egentlige psykiske lidelser. Kvinderne anlægger således ikke et udpræget diagnostisk blik på deres psykiske tilstand, men betragter nærmere diagnoserne som psykiatriens svar på de sammenbrud og alvorlige sociale problemer, de kæmper med. Selvom mange ikke rigtig kan identificere sig med diagnoserne, kan anerkendelsen af, at noget er galt, give en form for lindring. Generelt er kvinderne dog skeptiske i forhold til diagnosernes berettigelse og oplever ikke at blive bedre hjulpet efter at være blevet diagnosticeret.

For enkelte er diagnoserne en gave, idet systempresset for en tid lettes, og krav om at stå til rådighed for arbejdsmarkedet sættes på hold. Dette kan have stor betydning for overskuddet til at arbejde med sociale problemer og skabe en bedre livssituation. Det er dog ikke den generelle erfaring, og kvinderne oplever sjældent, at diagnoserne bliver indgangen til bedre og mere omfattende muligheder for hjælp og støtte.

"Altså om det giver mening for mig, ved jeg ikke. Jeg har jo altid haft det mærkeligt, så på den måde ja, men det med borderline har jeg lidt svært ved at forstå. Det tror jeg mere var, fordi jeg drak på det tidspunkt, og når man er fuld, er man jo lidt sådan. Den har de vist også streget igen."

Anne, 46 år

Flere af kvinderne har i perioder forsøgt at tøjle det indre kaos ved hjælp af alkohol og stoffer, men det har sjældent i længden været en hjælp. Det har dog ofte været svært for kvinderne at håndtere de svære følelser uden en form for stimulans, og flere har også søgt sociale sammenhænge præget af kaos, som for en stund har kunnet dulme eller overdøve det indre kaos.

“Det var ligesom sådan, jeg kunne håndtere det. Det er jo ikke, fordi jeg havde lyst til det, men altså de (netværk af andre med sociale problemer, red.) var der, og jeg havde jo ikke så mange andre steder at gå hen.”

Rikke, 53 år

Flere af kvinderne i denne undersøgelse fortæller om voldsomt modstridende følelser og behov, som bedst kan beskrives som et indre kaos, der påvirker alle livets områder og gør det svært at finde fodfæste socialt og i det hele taget føle sig tryk. Mange oplever at være spændt ud mellem et ideal om den pæne pige på den ene side og et indre kaos af voldsomme følelser på den anden og bruger enorme mængder energi på at balancere krav og modstridende følelser. Før eller siden opstår der behov for at ventilere følelser, og der findes en form for afløb i drukturer, raserianfald, voldsom gråd eller ophold i miljøer præget af vold, misbrug og prostitution, fordi kvinderne her for en stund kan se bort fra forestillingen om den kvinde, de burde være. Alt sammen noget, som kan give en form for lindring og en ydre spejling af det indre kaos.

“Sådan har det altid været både med misbrug, vold og det her (prostitution, red.). Jeg har altid haft en stærk side, som godt vidste og kunne mærke, at det ikke var godt. Men så har jeg også denne her dysfunktionelle side, som har trukket mig ud i den her trygge og velkendte, men samtidig utrygge anden side.”

Anne, 46 år

Lindringen ved at opholde sig i dysfunktionelle miljøer og udvise selvdestruktiv adfærd er sjældent andet end kortvarig og momentan, men samtidig et afløb som kvinderne kan have behov for. De dysfunktionelle miljøer kan vække genklang i det indre kaos og umiddelbart give en følelse af at høre til, idet miljøet også giver plads til de følelser, som almindeligvis forsøges undertrykt. Mange føler sig på den måde umiddelbart mere hjemme i omgivelser præget af kaos end i pæne og ordentlige omgivelser, som ofte er forbundet med både subtile og eksplicitte krav, som for mange er svære at honorere. På et bagtæppe af det pæne og velfungerende bliver det indre kaos i mange tilfælde tydeligere og afstedkommer følelser af at være forkerte og mislykkede, hvilket kun bestyrkes, når kvinderne ikke bliver mødt med forståelse og anerkendelse. Som eksempel på dette fortæller en kvinde, som har været anbragt mange forskellige steder gennem sin barndom, om oplevelsen af pludselig at bo hos en rig og på papiret velfungerende familie.

"Jeg følte mig jo helt forkert og kunne slet ikke finde ud af, hvem jeg selv var. Det var jo forskellige mennesker, jeg skulle tilpasse mig hele tiden, så jeg er blevet sindssygt god til at tilpasse mig, men indeni var der bare kaos, og det var der jo slet ikke plads til."

Nadja, 23 år

Utryghed og følelser af ikke at være velkommen og blive mødt i mere velfungerende miljøer er også i nogle tilfælde incitament til at søge andre steder hen og i nogle tilfælde ind i dysfunktionelle miljøer. For nogle har prostitutionsmiljøet i perioder været en midlertidig løsning på sociale problemer, som har kunnet finansiere et misbrug, være et alternativ til hjemløshed og samtidig et miljø, hvor kvinderne har oplevet at have en funktion og få en form for beskyttelse. For andre er herberger og forsorgshjem steder, de søger hen, men generelt er mulighederne få, når problemerne er så tunge og svære at gå til, at det har resulteret i forskellige former for destruktiv adfærd.

"Jeg råbte og skreg og ingen vidste, hvad de skulle gøre. Folk blev bare bange for mig eller opgivende, men jeg havde bare så meget vrede og sorg, som jeg holdt inde, fordi ingen nogensinde spurgte. I dag kan jeg stadig blive så vred, at ingen kan styre det."

Nadja, 23 år

Selvom kvinderne gør en enorm indsats for at tøjle det indre kaos, får det med tiden også åbenlyse udtryk. Det er sjældent muligt at forbedre den psykiske tilstand ved at håndtere problemer alene og trods forskellige forsøg på at mestre symptomerne, er det i længden sjældent lindrende, effektivt eller hensigtsmæssigt. Når kvinderne krakelerer, er det på sin vis at betragte som forsøg på at række ud, når hverken diagnoser, medicinsk behandling, druk eller stoffer kan fjerne følelserne. Kvinderne giver generelt udtryk for, at de mangler mere omfattende hjælp til at håndtere psykiske problemer, og selvom mange får støtte på lavtærskeltilbud, er det sjældent nok. I nogle tilfælde resulterer det i en voldsom desperation blandt kvinderne, som gør det umuligt fortsat at skjule deres tilstand.

"Man bliver kørt så langt ned psykisk, når man har det så skidt og så ikke får hjælp. Det bliver man sgu også syg af, når man skal klare det hele selv, og man føler, at man intet er værd."

Tina, 49 år

Samtlige kvinder i denne undersøgelse har manglet hjælp til at håndtere alvorlige psykiske lidelser og traumatiske oplevelser. Det hænger sammen med den overordnede tendens til at skjule udsathed og det særlige forventningspres, som kvinderne oplever at ligge under for. Mange kvinder i denne undersøgelse har manglet hjælp på

helt afgørende tidspunkter og er fra barnsben blevet understøttet i at håndtere indre kaos og sociale problemer på egen hånd. Derfor oplever mange det som ydmygende og skamfuldt at give op, række ud og bede om hjælp, især når hjælp opleves som utilgængelig.

Sammenfattende kan det konstateres, at det indre kaos er en udbredt og belastende tilstand for kvinderne i denne undersøgelse. Mange kæmper med alvorlige psykiske problemer og oplever at blive afvist i deres forsøg på at få hjælp. Det giver yderligere næring til at skjule det indre kaos og fastlåser kvinderne i en udsat livssituation uden hjælp og støtte.

OVERGREB, DER TRÆKKER SPOR

Kvinderne i denne undersøgelse har været udsat for flere seksuelle overgreb, som aldrig er blevet anmeldt. De har ofte oplevet vold og seksuelle overgreb, som ikke fremgår af nogen statistik, fordi det aldrig er blevet anmeldt, og der er sjældent tale om enkeltstående episoder, men derimod gentagne og ofte systematiske overgreb, der trækker tråde tilbage fra den tidlige barndom. Nogle har været udsat for incest, men mest almindeligt er overgreb begået af en nærtstående familieven, en lærer eller i forbindelse med anbringelse på institution eller i en plejefamilie.

"I plejefamilien var der to biologiske sønner, som boede hjemme, som vel er 7-8 år, da de begynder at forgribe sig på mig. Jeg var tre år på det tidspunkt og var lige kommet til den her plejefamilie. Og ja, det fortsatte jo så med oralsex og sådan, den tid jeg var der."

Nadja, 23 år

Selvom overgrebene holdes skjult, har de ikke desto mindre alvorlige konsekvenser for kvindernes livssituation. At leve med overgrebserfaringer er i sig selv en stor belastning, som forværres, når den bæres alene, ligesom følelsesmæssige reaktioner ofte forstærkes, når de forsøges undertrykt. Kvinderne i denne undersøgelse oplever, at det er svært at flygte fra konsekvenserne af overgrebene, og flere oplever alvorlige senfølger, hvilket blandt andet kommer til udtryk ved, at de har svært ved at beskytte sig i forhold til senere overgreb.

"Jamen det gav jo mening, for jeg har aldrig haft det der fundament eller den der omsorg, så jeg anede jo ikke, hvem jeg var, og at det overhovedet var muligt at sætte grænser."

Heidi, 37 år

Udover vold og seksuelle overgreb begået i nære relationer i løbet af opvæksten er voldtægter og seksuelle overgreb i voksenlivet også udbredte. Flere af kvinderne oplever at være udsat for seksuelle overgreb i gademiljøet, på herberger eller i forbindelse med prostitution, som ikke anmeldes. Overgreb begået i barndommen adskiller sig umiddelbart fra overgreb senere i voksenlivet, ved at den voksne kvinde som udgangspunkt har bedre muligheder for at sige fra. På trods af dette, er det mere reglen end undtagelsen, at overgrebene aldrig anmeldes, og at ingen stilles til ansvar. I langt de fleste tilfælde bærer kvinderne på tavse overgrebserfaringer, blandt andet fordi de frygter konsekvenserne og har dårlige erfaringer med at fortælle om overgreb. Derudover er kvinderne ofte tynget af skyld og skam, hvilket også kan motivere til fortielse.

"Jeg turde jo ikke fortælle det til nogen. Det var jo bare sådan det var, og jeg var jo også bange for, hvad de ville tænke om mig. Det var jo ikke sådan, at jeg havde mange på min side."

Hanna, 48 år

At de seksuelle overgreb gentager sig, er problematisk for kvinderne. Jo flere overgreb kvinderne udsættes for, jo sværere bliver det at mærke egne grænser og dermed også at beskytte sig selv mod yderligere overgreb. På den måde bliver kvinderne fanget i situationer, hvor deres selvfølelse og evner til grænsesætning svækkes i takt med, at de oplever flere overgreb. Mange oplever gentagelsen som en bekræftelse af, at de ikke har magt og kontrol over deres egen krop, hvilket kan have ødelæggende konsekvenser, hvad angår selvfølelse, oplevelsen af værdighed og evnen til at sætte grænser.

"Det blev jo kun hårdere. Altså, jeg ved ikke, om man kan sige, at det nogensinde var blidt, når en voksen gør sådan noget mod et barn, men altså efterfølgende skulle der bare knaldes igennem. Jeg er nødt til at gøre det hårdere mod dig, fordi du har sagt det. Det var lidt sådan, det var."

Mona, 40 år

Kvinden, som her er citeret, har tidligt i livet haft dårlige erfaringer med at fortælle om seksuelle overgreb. Hun var udsat for overgreb fra sin onkel, og da hun efter en periode, hvor overgrebene var blevet stadigt hyppigere og voldsommere, brød sammen og fortalte det, blev hun mødt med mistillid. Hverken hendes forældre eller andre i omgivelserne troede hende, og efterfølgende blev overgrebene forværret. Det er en erfaring, som har sat dybe spor og skabt store barrierer i forhold til at anmelde seksuelle overgreb. Noget som generelt gør sig gældende for kvinderne i denne undersøgelse og uddybes i det følgende afsnit.

MISTILLID OG MINDREVÆRD

Kvinderne i denne undersøgelse fortæller om oplevelser af ikke at blive troet på, når de fortæller om overgrebene, eller at overgrebene bliver negligeret. Det gælder ikke alene i opvæksten, men i flere tilfælde også i voksenlivet, når kvinderne forsøger at anmelde seksuelle overgreb eller få hjælp hos myndighederne i forhold til følgerne. Når kvinderne henvender sig hos kommunen eller politiet, oplever mange ikke at blive troet på eller negligeret. Det har store følelsesmæssige konsekvenser og øger tilbøjeligheden til at fortie overgreb.

”Min mor prøvede jo også at stoppe det, men kommunen troede jo ikke på hende, og allerede der oplevede jeg jo så, at det bare fortsatte, selvom jeg havde sagt det højt.”

Nadja, 23 år

Når kvinderne fortæller om overgreb uden at blive troet på eller bliver negligeret, skaber det en følelse af at stå alene i tilværelsen og giver næring til en oplevelse af mindreværd, som kvinderne i forvejen kæmper med. Endvidere giver det næring til tendensen til at skjule seksuelle overgreb og de problemer, der følger med, og den konkrete oplevelse af ikke at blive hørt understøtter den generelle tendens til at skjule udsathed, som beskrevet i et tidligere afsnit. Samtidig har det alvorlige følelsesmæssige konsekvenser ikke at blive anerkendt i, at overgrebene har fundet sted, og kvinderne kæmper i vidt omfang med skyld, skam og ensomhed – følelser som kun bestyrkes, når kvinderne sidder alene tilbage med ansvaret for de seksuelle overgreb.

”Det er jo ikke så anerkendt hos kommunen, selvom jeg har prøvet at fortælle dem, at det jo hænger sammen med noget, der ligger bagved. Når man prøver at tale med dem, så er de ret ligeglade. For eksempel sagde en socialrådgiver: ”Jamen, du har jo selv et ansvar, når du har kastet dig ud i sådan noget (prostitution, red.)”

Kaja, 34 år

De kvinder, som har været udsat for seksuelle overgreb i forbindelse med prostitution, oplever i særlig grad, at overgrebene bliver negligeret, når de henvender sig til myndighederne for at søge hjælp. Mange har oplevet ikke at blive troet på eller direkte at blive tillagt skylden for de seksuelle overgreb, hvilket er en voldsom oplevelse, som bidrager til følelsen af ikke at være noget værd. Oplevelser af ikke at blive behandlet med anerkendelse og respekt af myndighederne bekræfter kvinderne i, at de ikke har de samme rettigheder og muligheder som andre i det danske samfund. Ofte betyder det, at kvinderne opgiver eller undgår at søge hjælp hos myndighederne og bærer alene på oplevelser af seksuelle overgreb.

"Da jeg anmeldte det til politiet, sagde ham, der afhørte mig: "Du er jo prostitueret, så det er nok din egen skyld."

Kaja, 34 år

Flere af kvinderne har oplevet, at visse myndighedspersoner mener, at det er forventeligt, at kvinder, som opholder sig i udsatte miljøer, udsættes for seksuelle overgreb. De oplever, at overgrebenes forudsigelighed bevirker, at der ikke skal sættes ind overfor dem, ligesom voldtægter i forbindelse med prostitution negligeres og sjældent anmeldes eller fører til sigtelse. De fleste har behov for at blive mødt med forståelse, anerkendelse og respekt, men i en situation, hvor kvinderne står meget alene, og ressourcerne til at håndtere de voldsomme oplevelser er få, er det særligt afgørende. Derfor har det også alvorlige konsekvenser, når kvinderne ikke får hjælp.

"Jeg vidste jo ikke, hvad jeg skulle gøre. Jeg fortalte dem, hvad der foregik, men ingen troede mig. Så prøvede jeg at begå selvmord, men overlevede desværre, og det blev bare ved og ved. Til sidst lukkede jeg bare helt af."

Mona, 40 år

Konsekvenserne af at blive betvivlet eller tillagt skylden for seksuelle overgreb er alvorlige og giver næring til følelser af skyld, skam og magtesløshed. Samtidig medvirker det til, at overgreb fremadrettet ikke anmeldes. Oplevelser af, at omgivelserne er bekendt med overgreb uden at gribe ind, får på den måde ødelæggende konsekvenser på mange niveauer - særligt når det finder sted i barndommen. Selvom kvinderne kan fremstå hårde og lukkede, er det i alle tilfælde en sårbar situation at søge hjælp og anmelde overgreb.

"Jeg følte mig så rodløs og havde jo slet ikke haft den der omsorg eller noget fundament, så hvad skulle jeg gøre andet end at lade det fortsætte?"

Nadja, 23

Samlet set står kvinderne tilbage med mange traumatiske oplevelser, ligesom risikoen for at blive udsat for nye overgreb er stor. Kvinderne har problemer i forhold til at sætte grænser og etablere gode relationer. Samtidig oplever de, at der hersker en form for straffrihed, fordi de mennesker, som forgriber sig på dem, sjældent bliver draget til ansvar. På den måde trækker overgreb spor gennem mange af kvindernes liv og giver næring til følelser af mindreværd, skyld, skam og ensomhed.

MED KROPPEN SOM REDSKAB

Kroppen bliver i flere tilfælde anvendt af kvinderne som et redskab til at håndtere en udsat livssituation. Kroppen anvendes både strategisk med henblik på at klare sig økonomisk og mestre et liv med store sociale problemer, og samtidig spiller kroppen en central rolle i forbindelse med forsøg på at indgå relationer samt at opnå anerkendelse, beskyttelse, tryghed og kærlighed. I interviewene giver kvinderne udtryk for et i høj grad ambivalent forhold til kroppen. På den ene side er kroppen genstand for en seksuel praksis med henblik på at dække materielle behov, og på den anden side er kroppen et væsentligt led i forsøg på at dække følelsesmæssige behov.

"Jeg troede jo eller bildte mig selv ind, at det her kunne jeg i hvert fald finde ud af. Så det blev lidt en livsstil for mig at score de her ældre fyre, og jeg blev høj af, at de syntes, jeg var lækker og god. Men det der med tidligt at blive ført ind i den her verden, jeg troede jo, det skulle gøre ondt, og de syntes bare det var fantastisk, at jeg var med på så meget."

Anne, 46 år

Tidlige erfaringer med seksuelle overgreb har i denne forbindelse stor betydning. Mange med et skrøbeligt fundament søger anerkendelse gennem seksuelle relationer og kan have svært ved at mærke, hvornår deres grænser bliver overskredet. Tidligt i livet har de lært at tilsidesætte egne behov på grund af fx forældres misbrug, psykiske lidelser, overgreb, anbringelser, dødsfald og generelt svære vilkår, som har fyldt meget og efterladt begrænset overskud til at tilgodese egne behov. Derudover har kvinderne ofte savnet anerkendelse og søgt det på de måder, der var mulige. I den forbindelse har sex været et anvendt medie. Den manglende opfyldelse af følelsesmæssige behov har for mange skabt en situation, hvor det kan være svært at kende forskel på forskellige typer af opmærksomhed. I mangel på bedre alternativer søger kvinderne en form for omsorg og kærlighed gennem seksuelle relationer og bruger kroppen som en måde at opnå anerkendelse på. Det afstedkommer ikke nødvendigvis prostitutionsadfærd, men kan medvirke til, at prostitution bliver et nærliggende alternativ for kvinder i social udsathed.

"Jeg havde allerede haft rigtig mange sexpartnere på det tidspunkt, hvor mit misbrug begyndte. Altså, jeg havde måske været sammen med 250 siden jeg var 12 år, så det var rimeligt nærliggende at fortsætte med det for at få stoffer."

Nadja, 23 år

Udsagnet er et eksempel på, hvordan kroppen bliver et middel til at finansiere et stofmisbrug. Umiddelbart anvendes kroppen ikke i en udveksling med henblik på at dække følelsesmæssige behov, men nærmere som et redskab til at opnå konkrete mål. For kvinden her har systematiske overgreb i barndommen og senere i livet medvirket til at skabe en kølig distance til kroppen, hvor den med et minimum af følelser involveret kan gøres til middel for at opnå såvel konkrete som mere subtile mål i form af enten penge, stoffer, opmærksomhed eller anerkendelse. Efter at have været magtesløs i forbindelse med seksuelle overgreb bliver kroppen en måde at udvise modmagt – en måde at klare sig selv, tjene penge og finansiere stofmisbruget.

“Jeg kan ikke have sex med nogen, jeg elsker, det er det dér nærvær, det kan jeg ikke rigtigt. Det minder mig bare om for meget.”

Kaja, 34 år

Når kvinderne trods de voldsomme oplevelser med seksuelle overgreb alligevel er i stand til at anvende kroppen til for eksempel prostitution, har det flere forklaringer. Flere fortæller, at prostitution indgår som forudsætning for at opretholde en nogenlunde levestandard for dem selv og eventuelt hjemmeboende børn, betale en husleje eller finansiere et misbrug, og flere oplever prostitution som det bedste af mange dårlige alternativer. For nogle er prostitution i perioder deres eneste indtægtskilde, når kvinderne for eksempel har fået nedsat deres kontanthjælp eller slet ikke modtager sociale ydelser.

“Lige nu overvejer jeg at gå ind i prostitution igen, for når min datter bliver 18, kan jeg ikke længere betale huslejen, og jeg skal jo også have et sted, når jeg har drengene i weekenden. Jeg har søgt kommunen om hjælp, men de har givet afslag, så jeg ved ikke, hvad jeg ellers skal gøre. Og jeg har det jo alligevel så dårligt, så jeg føler ikke, at det rigtig gør nogen forskel.”

Kaja, 34 år

Flere giver desuden udtryk for, at muligheden for at gå ind i prostitution kun er blevet mere nærliggende med tiden som følge af ringere vilkår for folk på overførselsindkomster. Nogle overvejer aktuelt at vende tilbage til prostitution, idet det nye kontanthjælpsloft betyder, at de ikke længere kan betale deres faste udgifter. På et mere følelsesmæssigt niveau er prostitutionen ofte muliggjort af, at kvinderne mentalt er i stand til at lukke ned og forholde sig instrumentelt til kroppen. Flere fortæller, at de har udviklet en evne til at afkoble sig mentalt fra kroppen som en form for overlevelsesmekanisme. Selvom det kan være nødvendigt og umiddelbart mere skånsomt i en konkret overgrebssituation eller i forbindelse med prostitution, har det for alvorlige konsekvenser og bidrager siden til at gøre det svært for kvinderne at mærke sig selv samt at risikovurdere og sætte grænser. Prostitution er således ikke uden konsekvenser, selvom det umiddelbart er udholdeligt, når kvinderne lukker af og forholder sig til kroppen som en genstand uden følelsesmæssige behov.

“Det blev faktisk et wake up call for mig. Til sidst var jeg så langt ude, at jeg nærmest levede af at prostituere mig, eller altså af anerkendelsen. At nogen ville have mig. Da jeg så stod der skæv af stoffer, og han afviste mig, der faldt alt fra hinanden.”

Anne, 46 år

Selvom prostitution for mange er et middel til at overleve i en udsat livssituation, er det sjældent holdbart i længden. Mange får det på et tidspunkt så dårligt, at de må stoppe og udvikler alvorlige senfølger. Det kick, som nogle oplever, at prostitution umiddelbart giver, rækker sjældent videre end til at give en momentan følelse af anerkendelse, som ikke er længerevarende. Over tid oplever kvinderne ofte at få svært ved at føle sig elsket og mærke kærlighed. Derudover indebærer prostitutionen ofte, at de opholder sig i voldsomme og kaotiske miljøer, hvor der er høj risiko for at blive udsat for seksuelle overgreb. Flere fortæller, at de i perioder har boet i lejligheder, som er betalt af bagmænd mod, at de konstant står til rådighed for kunder, mens andre har været i gadeprostitution eller escort. Den åbenlyse prostitution synes generelt at være mere udbredt blandt kvinder i København, mens det i andre dele af landet foregår ved såkaldt "privat-diskret" via escort eller ved at "installere" kvinderne i lejligheder til formålet.

Uanset hvordan prostitutionen foregår, skaber det belastninger på sigt, som kvinderne må udvikle forskellige strategier til at håndtere. Mange får på et tidspunkt behov for at adskille sig fra erfaringerne og lægge det bag sig ved for eksempel at flytte væk eller undgå de områder, hvor det er foregået.

“Det er meget energikrævende for mig at gå rundt her, hvor jeg havde min kundekreds. Derfor cykler jeg altid, så jeg hurtigt kan komme væk, hvis jeg møder nogen. Men altså, de er jo alle vegne. Sidst jeg var i svømmehallen, mødte jeg en gammel kunde sammen med sine børn.”

Nadja, 23 år

Selvom de kvinder i denne undersøgelse, som har været i prostitution, ofte har været udsat for seksuelle overgreb tidligere i livet, er det vigtigt at understrege, at sammenhængen ikke er entydig. Uanset om det fører til prostitution eller ej, synes der dog gennemgående at være en sammenhæng mellem seksuelle overgreb og kvindernes måde at forholde sig til kroppen som redskab til opfyldelse af materielle og følelsesmæssige behov. Seksuelle overgreb og prostitution er stadig omgærdet af stor tabuisering, som afholder mange fra at søge hjælp. Derfor er det også afgørende for kvinderne at blive mødt med anerkendelse, respekt og forståelse, når de endelig bryder tavsheden og overvinder barriererne for at søge hjælp.

Sammenfattende har kvinderne i denne undersøgelse et problematisk forhold til kroppen og oplever alvorlige følelsesmæssige og psykiske mén af tidligere overgreb. Den gennemgående oplevelse blandt kvinderne er, at de ikke bliver mødt, og at hjælpen er svær at få. Det får ødelæggende konsekvenser for kvinderne, som i vidt omfang oplever at stå alene med alvorlige senfølger og traumatiske oplevelser som følge af prostitution og seksuelle overgreb. Samtidig kan oplevelsen af at blive mødt med mistillid og fordømmelse i en situation, hvor de i forvejen er sårbare, i sig selv være traumatiserende. Mange beskriver det endda som roden til, at de ikke søger hjælp og kæmper alene med følgerne af seksuelle overgreb.

PARFORHOLD OG AMBIVALENS

Parforhold og relationen til mænd er ofte præget af ambivalente følelser, "dramatik" og voldsomme hændelser. Kvinderne søger på den ene side i høj grad parforholdsrelationen og har på den anden side svært ved at være i den. Dermed adskiller kvinderne i denne undersøgelse sig ikke markant fra mennesker i en mindre udsat livssituation. Måden kvinderne søger, er i og forlader et parforhold er dog ofte præget af en voldsomhed, som adskiller sig fra parforhold i almindelighed, og er et af de områder, hvor en kønsdimension af kvindernes problemer kommer til udtryk.

Parforholdet for kvinder i social udsathed er i særdeleshed præget af ambivalens og repræsenterer både beskyttelse og mangel på samme. På den ene side er det et helle fra et liv på gaden eller en generelt kaotisk tilværelse, hvor kvinderne savner forankring og tilhørsforhold. På den anden side er det også forbundet med misbrug, vold og seksuelle overgreb. I interviewene fremgår det, hvordan mænd repræsenterer tryghed, beskyttelse og et fundament, hvilket på mange måder ligner klassiske forståelser af manden som kvindens beskytter og garant for sikkerhed. I praksis er mændene dog ofte det modsatte og medvirker måske ligefrem til at skabe en dårligere livssituation for kvinderne.

"Jeg havde jo brug for ham, for jeg havde ingen andre, men til sidst blev det for farligt at blive, og det lykkedes mig heldigvis at flygte. Jeg var jo gul og blå og havde blod overalt, så ham, der fandt mig, kørte mig direkte på hospitalet, og de indlagde mig med det samme."

Mona, 40 år

Interviewene tegner et billede af kvinder, som søger et ståsted i verden, en plads i samfundet og i det hele taget en mening med livet. I den forbindelse kan mænd være meningsgivende og skabe en følelse af tryghed og af at høre til. Samtidig kan mænd konkret have en beskyttende funktion i en udsat livssituation, hvor mange står uden et ressourcestærkt netværk at støtte sig til i form af familie, venner, kollegaer osv. Derfor

er mange også både følelsesmæssigt og konkret afhængige af en parforholdsrelation, som kan give en form for mening, et fundament og et indhold.

"Jamen, det med de mænd. Jeg er gået lige fra den ene til den anden, og det er som om, at hvis ikke jeg har en mand, så føler jeg mig helt tom. Som ingenting."

Trine, 37 år

Som citatet illustrerer, kan parforholdet være en måde at overkomme en følelse af ensomhed på og udfylde et tomrum, som er svært at bære alene. Samtidig er mange belastede af sociale og psykiske problemer og pressede økonomisk, boligmæssigt osv., hvilket i sig selv kan motivere til at indgå i et parforhold. Derudover har mange håbet og drømmen om et godt liv, selvom det er langt fra realiteten, og parforholdene sjældent bliver en lindring. Der er dog enkelte undtagelser.

"Det var mit livs kærlighed, og han har været svær at glemme. Han var ikke alkoholiker, han var ikke stofmisbruger, han var ikke kriminel eller som alle de andre bøller. Han var bare rigtig, rigtig dejlig at være sammen med, og det har jeg ikke prøvet før."

Trine, 37 år

For de kvinder, som har eller har haft det primære ansvar for børn, synes mændenes position som meningsgivende i nogle tilfælde at aftage. Når kvinderne har børn som en daglig del af deres liv, er de mere tilbøjelige til at fravælge parforhold og i stedet lade børn være det meningsgivende i tilværelsen. Dét at være mor kan for nogen understøtte en fravælgelse af parforholdet og give mulighed for i højere grad at passe på sig selv. Samtidig skaber det ofte en glæde og stolthed for kvinderne, når de oplever at være i stand til at klare sig selv uden mænd og på den måde drage omsorg for sig selv ved at beskytte sig mod de risici, som parforholdet kan indebære.

"Der er ikke nogen mand, der skal passe på mig mere. Det ved jeg godt, hvad betyder, og det har jeg fået nok af. Jeg har lært at passe på mig af mig selv, så jeg har ikke brug for dem længere."

Tina, 49 år

Det er klart, at kvindernes oplevelser er subjektive og kan se anderledes ud gennem partnerens øjne, men gennemgående vidner interviewene om parforhold præget af en voldsom brutalitet. Parforholdet afspejler i mange tilfælde kvindernes hårde liv og udsatte livssituation uden at give den beskyttelse, som kvinderne har behov for.

”Jeg har haft nogle rigtig dårlige mænd, altså med vold og trusler og alt det der. Da jeg blev gravid med min første mand, truede han mig for eksempel til sex, altså med at sparke mig i maven og sådan noget, hvis jeg ikke lagde mig ned, og sådan har der været så meget.”

Hanna, 48 år

Tilbøjeligheden til at etablere forhold, som ikke er velfungerende, trækker i flere tilfælde tråde til relationen til forældrene og måden, de har været sammen på. Flere fortæller således om en barndom, hvor de har været vidne til forældrenes voldelige forhold og har oplevet særligt deres mor blive tæsket. Endvidere har flere af kvinderne selv været udsat for vold fra forældrene.

”Jeg har det jo med hjemmefra, og jeg kan også se det i min datter. Det der akavede forhold til mænd, hvor man på den ene side hungrer efter deres opmærksomhed, men samtidig ikke tør have dem tæt på.”

Kaja, 34 år

Mange af kvinderne fortæller, at mønstre har det med at gentage sig, og at bevidstheden om dét sjældent er nok til at bryde med de dysfunktionelle relationer. Ikke mindst fordi relationerne også er forbundet med kærlighed og tryghed og deraf en vis ambivalens. Det er ikke særegent for socialt udsatte kvinder, at det er svært at bryde med dårlige mønstre. For kvinder med særlige belastninger, som måske er særligt afhængige af deres partner, er det dog ekstra udfordrende.

”Jeg står jo lidt i ingenmandsland, så jeg har været nødt til at tage sagen i egen hånd. Jeg kan jo ikke rigtig få noget hjælp, så derfor flytter jeg nu ind hos ham.”

Nadja, 23 år

Kvinderne har sjældent gode alternativer til at skabe et andet liv eller de ressourcer, det kræver at bryde med et parforhold. Mange efterspørger konkret mere hjælp til at bryde med det afhængighedsforhold, de står i, og hjælp til at bryde med voldelige parforhold. Som det er fremgået tidligere, oplever kvinderne også her at blive mødt med manglende anerkendelse og forståelse, når de henvender sig hos myndigheder for at få hjælp. Mange voldsramte kvinder oplever at blive tillagt skyld for de overgreb, de udsættes for, hvorfor mange undlader at søge hjælp. Uden hjælp kan det imidlertid være svært at stå på egne ben og skabe en sikker tilværelse. Derfor bliver mange i belastede og belastende parforhold.

DET SVÆRE MODERSKAB

Størstedelen af kvinderne i denne undersøgelse har børn. Relationen til barnet er ofte belastet af den udsatte livssituation. Samtidig kæmper mange med at leve op til nogle krav og forventninger fra omgivelserne i forhold til deres rolle som mor. Kvinderne kæmper en kamp for at være mødre for deres børn, selvom det kan være svært at drage den fornødne omsorg og strukturere en velfungerende hverdag. Enkelte formår at holde sammen på tilværelsen i en udstrækning, så de kan beholde børnene hjemme, men de fleste er helt eller delvist nødsaget til at overlade børnene til familiemedlemmer, en plejefamilie eller andre anbringelsesformer.

Enkelte af kvinderne har helt måttet opgive kontakten til deres børn, men i de fleste tilfælde lykkes det at bevare en relation, når børnene bliver anbragt. Anbringelserne er sjældent ønskede, men foregår i de fleste tilfælde frivilligt. Det skyldes dog ikke nødvendigvis, at kvinderne betragter det som den bedste løsning. Når de frivilligt går med til det, sker det ofte for at undgå tvangsanbringelser. Set fra deres perspektiv er frivilligheden således mere en formel betegnelse end en reel følelse. Argumenterne for den frivillige anbringelse ligger på den måde tæt op ad de muligheder, kvinderne oplever som værende til rådighed. Anbringelsen er en svær proces og en hård dom for kvinderne at håndtere. I nogle tilfælde har kvinderne dog selv bedt om hjælp til at håndtere moderskabet, og nogle har været nødsaget til at tigge og bede kommunen om at gribe ind i situationer, hvor børn åbenlyst mistrives.

"Jamen, jeg måtte jo blive ved, igen og igen, før de endelig greb ind. Jeg forstår bare ikke, hvorfor der skulle gå så lang tid. Altså, jeg sagde jo, at mit misbrug var ude af kontrol, og at jeg tjente mine penge på prostitution. De var også ude og se min lejlighed, og det var, eller jeg var, altså den var jo helt gal med mig."

Anne, 46 år

Selvom kvinden bag citatet henvendte sig hos kommunen, forklarede sin situation og bad om hjælp, oplevede kvinden, at det var svært at få det. I den periode arbejdede kommunen for at nedbringe antallet af anbringelser, og der blev stillet spørgsmålstegn ved, om situationen var så presserende. Det var hårdt og en mærkelig oplevelse for kvinden – mod sit egentlige ønske – at skulle kæmpe for at få anbragt sit barn. I virkeligheden ønskede hun hjælp til at få det bedre og håndtere moderskabet, men den type hjælp var ikke at få. For hendes datters skyld kæmpede hun derfor for en anbringelse.

"Jamen det gør jo ondt, og det har fandeme været hårdt, det her med hele tiden at være splittet. Men altså, havde jeg bare selv mødt det der voksne menneske og var blevet fjernet hjemmefra. Jeg har bare aldrig haft nogle voksne, som har kunnet trække mig i mine små nakkehår og sige "kom nu". Det tror jeg kunne have gjort en kæmpe forskel, og det ville jeg så gerne give til hende."

Anne, 46 år

Selvom flere til en vis grad giver udtryk for at være indforståede med anbringelserne, er det ikke desto mindre hårdt at leve med. De fleste kæmper også i denne sammenhæng med i forvejen velkendte følelser som skyld, skam og sorg og gør alt, hvad de kan, for at håndtere anbringelsen og opretholde en relation til barnet under de nye omstændigheder. Gennemgående er der dog meget svære følelser forbundet med ikke at kunne være fuldtidsmor eller leve op til de forventninger, man oplever.

"Jeg føler mig jo som et dårligt menneske, fordi jeg ikke har kunnet tage mig ordentligt af mine børn. Især mine drenge har jeg haft svært ved at knytte mig til, men jeg trøster mig ved, at de har fået gode plejefamilier begge to."

Kaja, 34 år

De svære følelser omkring anbringelserne bunder først og fremmest i et konkret savn af børnene i dagligdagen og i, at børnene ofte har givet livet mening. Samtidig oplever kvinderne at svinge samfundets og egne forventninger til deres rolle som mor. Mange giver udtryk for, at de ikke har været i stand til at være den mor, de burde være. Kvinderne ønsker inderligt at være en god mor for deres børn. De vurderer sig selv ud fra parametre som evner til at strukturere en hverdag, smøre madpakker, læse godnathistorie og sørge for ordentlig påklædning til børnene samt være nærværende og omsorgsfuld. Kvindernes forventninger til sig selv i forhold til at varetage rollen som mor ligner på den måde helt almindelige forventninger i samfundet. Kombinationen mellem indre og ydre forventninger kan dog medvirke til, at de føler sig ude af stand til at varetage moderskabet og opgiver det primære ansvar for deres børn.

Flere forsøger således at tage ansvar for deres børn ved netop at fralægge sig ansvaret. Enkelte mener dog, at de selv er bedst til at give deres børn et godt liv, hvorfor de forsøger at undgå anbringelser. Hvor nogle oplever kommunen som meget lidt hjælpsomme, når de efterspørger hjælp i forhold til børnene, oplever andre derimod at være under konstant overvågning.

”Det har været rigtig hårdt. Jeg har haft OBS fra kommunen hele tiden, som har valset ind og ud af mit hjem, og det er mine børn vokset op med. Og så har jeg flere gange skullet gennemgå forældreevneundersøgelse uden, at der har været noget på mig. Jeg forstår dem jo godt, men det har været rigtig hårdt, og de har bare aldrig villet lytte til mig. Jeg er jo en god mor på trods af det hele.”

Hanna, 48 år

Interviewene tyder på, at der er stor forskel på den hjælp og støtte, kvinderne tilbydes på tværs af kommuner. Flere fortæller, at der som udgangspunkt sås tvivl om deres evner til at være mor, hvis de beder om hjælp til sociale problemer, og at kommunen ikke er interesseret i at hjælpe dem, men udelukkende retter fokus på barnet. Det kan have den konsekvens, at kvinderne undgår at søge hjælp af frygt for at miste børnene.

Der er dog også enkelte kvinder, som har været glade for kommunens indsats. Det drejer sig hovedsageligt om den hjælp, der er ydet i forhold til børnene. Selvom moderskabet og anbringelserne generelt skaber belastende og sorgfulde situationer for kvinderne, får de sjældent selv hjælp til at håndtere følelserne. Det er noget, som mange i den grad savner, selvom de ofte er tilbageholdende med at kræve for meget og bede om hjælp i den forbindelse. I forsøget på at udvise samarbejdsvilighed med myndighederne i forhold til børnene prøver kvinderne at nedtone egne behov og leve med de beslutninger, der bliver truffet, selvom det kan være svært.

”Det (anbringelsen, red.) er ikke noget, jeg selv var med til at vælge, men de to rådgivere fra kommunen sagde, at en af os (hende eller kæresten, red.) var nødt til at gå, ellers ville min søn blive fjernet. Det var så mig, der gik, og det er jeg stadig ikke rigtig kommet mig over.”

Liv, 37 år

Selvom kvinderne ofte går med til frivillige anbringelser, er det som beskrevet svært at leve med, og flere har brug for at finde måder at retfærdiggøre det overfor sig selv for at kunne leve videre. Særligt to forklaringsmodeller kommer til udtryk i citaterne ovenfor. Den ene model forklarer anbringelsen som en måde at tage ansvar på ved at erkende egne begrænsninger og erklære sig ude af stand til at være mor. Det kan give en form for lindring at overbevise sig selv om, at man indenfor rammerne af det mulige har gjort, hvad man kunne, og på den måde givet sine børn et bedre liv end det, man selv føler sig i stand til at give. Den anden model er modsat baseret på et ræsonnement, hvor kvinderne betragter anbringelsen som udtryk for manglende anerkendelse fra myndighedernes side af, at det er muligt at være en god mor på trods af sociale problemer. I denne sammenhæng er det

væsentlige ikke at afgøre forklaringsmodellernes rigtighed, men at bemærke, at kvinderne i alle tilfælde bruger nogle copingstrategier til at leve med anbringelserne. Det vidner om, at der er svære følelser forbundet med anbringelserne.

“Jeg siger altid, at det kan jeg godt klare, men det kan jeg jo så ikke. Det er nok sådan en tendens til altid gerne at ville være mor og have styr på det hele, men jeg kan jo ikke magte det. Jeg ved ikke, hvor jeg har det fra. I hvert fald ikke min mor.”

Trine, 37 år

Selvom kvinderne forsøger at leve op til egne og samfundets forventninger, har mange oplevelsen af at blive stemplet som en dårlig mor. Kvinderne oplever, at problemerne alt for ofte betragtes som statiske, fremfor områder, hvor udvikling er mulig, og mange savner mere hjælp og støtte til at blive bedre mødre, fremfor myndighedernes overvejende fokus på at vurdere kvindernes egnethed. En stor del af kvinderne har et stærkt ønske om at forbedre deres livssituation og på den måde kunne være mere for deres børn, men de mangler grundlæggende hjælp og støtte til at kunne realisere ønsket om at blive den mor, de gerne vil være.

ALENE I TILVÆRELSEN

Mange af kvinderne i denne undersøgelse oplever, som beskrevet i det foregående, at stå alene i verden og håndterer følelsen af ensomhed ved at kanalisere alle kræfter og fokus ind på at klare hverdagen. Den ensomme kamp gennem tilværelsen med blikket rettet på her og nu er for mange en overlevelsesstrategi, der er tillært på et tidligt tidspunkt, og mange har været nødt til at udvikle evner til at stå alene gennem belastende omstændigheder.

“Jeg følte mig så rodløs, for jeg havde jo ikke nogen, der kunne vise mig omsorg eller give mig et fundament.”

Nadja, 23 år

Oplevelser af at være alene har for de fleste udspring i opvæksten, hvor der sjældent har været overskud til at varetage deres behov eller plads til deres følelser. Det er ikke alle, som kommer fra hjem med åbenlyse sociale problemer, men kvinderne har gennemgående oplevet alvorlige omsorgssvigt, overgreb og manglende anerkendelse, selvom det er kommet meget forskelligt til udtryk. Endvidere har ensomhed været en konstant følgesvend, og mange søger i voksenlivet et sted at høre hjemme. Kvinderne står udenfor store dele af samfundets fællesskaber, har sjældent stærke tilknytningsforhold og oplever det som meget svært at opnå den stabilitet, de længes efter. Kvinderne søger i høj grad, som tidligere beskrevet, et ståsted for eksempel gennem tilknytning til et parforhold, misbrugsmiljøer, prostitution eller som del af et fællesskab på et værested eller andet.

"Jeg har jo brug for at være noget for nogen, for det har jeg altid været. Så jeg kan ikke rigtig det der med, hvis nogen vil være noget for mig. Det gør mig meget utryg, og det er lidt svært, når jeg samtidig har brug for hjælp."

Tina, 49 år

Kvindernes ønske om at være noget for nogen hænger på den ene side sammen med en opvækst, hvor andres behov har været i centrum, men synes samtidig at være forbundet med de forventninger, de møder i omgivelserne i voksenlivet.

"Man bliver jo også syg af at prøve at få hjælp et sted, hvor der ingen hjælp er. Jeg fik det i hvert fald kun værre og min angst, ja, det gik helt galt. Heldigvis er jeg vant til lidt af hvert, men det var virkelig svært, og jeg tabte 20 kilo, mens det hele stod på, og stadig fik jeg ingen hjælp."

Tina, 49 år

Mødet med kommunen understøtter oplevelsen af at være alene i tilværelsen og giver kvinderne en følelse af magtesløshed. Flere fortæller, at de bliver mødt med meget høje krav, når de henvender sig for at få hjælp, og at det kan være svært at overbevise myndighederne om omfanget af ens problemer og behov for hjælp. Det gælder særligt for kvinder med børn, som i mødet med kommunen oplever at blive spejlet i de krav, de stiller til sig selv, hvilket sjældent er, hvad kvinderne har brug for. Tværtimod søger de for det meste hjælp i form af forståelse, omsorg og konkret støtte til at skabe en bedre tilværelse.

"Jeg synes ikke, man skulle tænke så meget på, om det er ens egen skyld, for altså man gør det jo ikke med vilje. Jeg havde jo ikke lyst til at miste min lejlighed og bo på gaden eller få anbragt mit barn, og jeg vil da også meget hellere have det godt, men sådan er det bare ikke blevet for mig."

Liv, 37 år

Når kvinderne søger hjælp, er situationen ofte desperat med eskalerende misbrug, vold, prostitution, alvorlige psykiske lidelser eller udsigt til at miste bolig, børn eller forsørgelsesgrundlag. Får kvinderne ikke den hjælp, de har behov for, henvender de sig i stedet på lavtærskeltilbud samt i frivillige og private organisationer, mens andre finder trøst og støtte i andre typer af fællesskaber. For nogle kan det være i kriminelle miljøer, mens andre finder tryghed i for eksempel et religiøst funderet fællesskab.

”De er hos dig 24-7, de tager dig ind, du bor hos virkelige mennesker og bliver en del af deres hverdag. Man er hele tiden omgivet af mennesker, og dem jeg boede hos, var virkelig nogle dejlige mennesker. Det har været noget helt andet end kommunen. Det svarer til, at man som barn kommer i plejefamilie. Her kom jeg som voksen ind i en familie, som jeg blev en del af og tog mig, som jeg var.”

Kaja, 34 år

Behovet for fundamental hjælp og støtte til at klare tilværelsen er gennemgående for kvinderne i denne undersøgelse, hvorfor mange er tiltrukket af miljøer, som stiller en form for helhedstilværelse til rådighed. Kvinderne fortæller, hvordan miljøer omkring prostitution, stofmisbrug eller behandling kan give et tilhørsforhold og samtidig være en art beskyttelse mod fx vold og seksuelle overgreb. Endvidere kan det lindre følelsen af ensomhed samt udfylde det tomrum, som mange sætter ord på i interviewene.

”Jeg lukkede mig inde. Der var jo ikke nogen, der ville snakke med mig alligevel, så jeg lukkede helt af for omverdenen.”

Mona, 40 år

Kvindernes oplevelse af at være alene stiller nogle særlige krav til sociale indsatser. Indsatser med et entydigt sigte på beskæftigelse, som kvinderne ofte tilbydes, er sjældent det, de har behov for. Snarere efterspørger de mere omfattende indsatser, hvor der er plads til at arbejde med mere komplekse problemer. På grund af kvindernes ensomme position i tilværelsen og de forventninger, mange ligger under for, er der brug for som udgangspunkt for enhver indsats at møde kvinderne med omsorg, anerkendelse og forståelse. Kvinderne har sjældent det fundament i form af familie, venner og kollegaer, som andre kan søge støtte hos i tilværelsen. Denne ensomhed er nødvendig at tage højde for i mødet med dem og i tilrettelæggelsen af hjælp og støtteindsatser.

KØNSSPECIFIK UDSATHED

Denne undersøgelse tegner et billede af en gruppe kvinder i Danmark, som lever meget barske liv og rammes hårdt af en række sociale problemer med flere kønsspecifikke aspekter. Kvinderne i undersøgelsen befinder sig i krydsfeltet mellem nogle særlige forventninger til kvinder, som angiveligt gør sig gældende på samfundsniveau, og en udpræget social udsathed. Det betyder, at kvinderne har nogle særlige behov i forhold til hjælp og støtte.

Som det fremgår af analysen, giver kvinderne udtryk for, at de oplever nogle særlige forventninger til dem som kvinder. Det drejer sig især om nogle ydre krav om at holde sammen på sig selv og håndtere en udsat livssituation i henhold til samfundsskabte normer. Mange oplever, at det som kvinde er mindre legitimt at

være socialt udsat, og at der ikke er den samme 'sociale elastik' til for eksempel at gå i hundene, som der er for mænd. Kvinderne oplever endvidere at ligge under for såvel implicitte som eksplicitte krav om at opretholde et velsoigneret ydre og fremstå nogenlunde velfungerende. På landets herberger og andre tilbud for udsatte kvinder bliver badeværelset generelt brugt flittigt, ligesom hjemløse kvinder gør meget ud af at finde steder at opbevare tøj, smykker og makeup, selvom de lever et liv på gaden. De særlige forventninger til kvinderne danner på mange måder ramme for deres tilværelse, og de bruger trods manglende ressourcer store mængder energi på at forsøge at leve op til forventningerne.

Interviewene peger desuden på, at de særlige forventninger indlejres allerede i barndommen. Kvinderne har gennem opvæksten oplevet at blive mødt med krav om at være en sød, medgørlig og ordentlig pige, og mange har fra barnsben lært at tilside-sætte egne behov og undlade at lade problemer komme til udtryk. Det har en række følger for kvinderne i voksenlivet og understøttes yderligere i mødet med et samfund, som opleves at stille de samme typer af krav. Det øger tendensen til at skjule sociale problemer og fører til, at mange undlader at søge hjælp, ligesom det gør det svært for kvinderne at sætte grænser og sige fra overfor vold og seksuelle overgreb. Endvidere påvirker det kvindernes tillid til deres evner som mor.

Kvinderne i denne undersøgelse er samtidig markant mere udsatte i forhold til vold og seksuelle overgreb, hvilket sammen med tendensen til at skjule udsathed skaber en farlig cocktail. Når kvinderne tager ophold på almindelige lavtærskeltilbud for socialt udsatte er det nødvendigt for dem at tage en række forholdsregler, alene fordi de er kvinder, ligesom det samme er tilfældet i de nære relationer. Mange prøver, eller har på et tidspunkt prøvet, at sige fra overfor vold og overgreb, men langt de fleste overgreb holder kvinderne skjult og håndterer på egen hånd. Det skyldes dels mindreværdsfølelser og tabuisering samt oplevelser af ikke at få hjælp, når de har forsøgt at række ud.

Selvom kvinderne lever en tilværelse, som ligger langt fra de forventninger, der gør sig gældende til kvinder generelt, bestræber mange sig på at leve op til kravene. Dette skaber store problemer i relation til blandt andet vold og seksuelle overgreb, idet mange undlader at beskytte sig selv i forsøget på at leve op til ydre krav og forventninger. Kvinderne oplever ofte, at overgrebene står i modsætning til idealet om at have et godt og velfungerende liv, og når de finder sted, er det forbundet med følelser som skyld og skam over at befinde sig i en situation, hvor overgreb er en realitet. Når kvinderne samtidig mødes med mistillid og manglende hjælp, giver det yderligere næring til følelser af ikke at slå til og selv at være skyld i overgrebene. Mange undlader derfor fremadrettet at søge hjælp af frygt for endnu engang at blive mødt med mistillid og konfronteret med oplevelsen af ikke at leve op til forventningerne om at være en pæn og ordentlig kvinde.

I den forstand er kvinderne fanget i en meget udsat livssituation, hvor oplevelsen af samfundets forventninger indlejrer sig som følelser af selvhad, skyld og skam, når de oplever ikke at slå til. Idéen om den pæne pige, som ikke skaber sig eller råber op, lever stadig i kvinderne og ansporer til en særlig adfærd, hvor udsathed holdes skjult og alt for store problemer håndteres uden hjælp. I kombination med forventninger og krav i omgivelserne kan det gøre det svært for udsatte kvinder at beskytte sig mod de særlige risici, som er forbundet med livet som kvinde i social udsathed, og at få den rette hjælp til at skabe en bedre tilværelse.

KAPITEL 4: KVINDERS FORTÆLLINGER FRA LIVET I UDSATHED

”Der har altid været pænt hjemme hos os, og det er der så også hjemme hos mig.”

Udadtil var alt, som det skulle være. Lones mor knoklede alle vågne timer for at holde sammen på familien og give sin datter en god opvækst. Mentalt var hun dog næsten altid fraværende - optaget af farens druk og af at holde orden i kaos. I morens forsøg på at opretholde facaden så Lone tidligt, at problemer var noget, man skjulte, og hun lærte at klare sig selv og være så lidt besværlig som muligt. Hun tog altid tingene med et smil og fremstod pæn, sød og medgørlig.

Bag smilene var situationen dog en anden. Lone var ikke glad, men konstant tynget af angst, og de fleste vågne timer gik med dystre tanker. Hjemme brugte hun al sin tid på at hjælpe til og gøre moren glad, mens hun gik alene med sine svære følelser. I skolen fik følelserne dog plads og frustrationerne frit løb. Hun nægtede at gøre, som lærerne sagde, og gjorde alt for at være det modsatte af den søde, medgørlige pige.

Som tiden gik, udviklede hun et decideret dobbeltliv. Hjemme opførte hun sig fortsat pænt, men ude levede hun et vildt ungdomsliv, mens hun endnu kun var et barn. Den første cigaret røg hun som 7-årig, og som 12-årig drak hun sig fuld for første gang. Siden fulgte hash, amfetamin og piller. Sin seksuelle debut havde hun som 9-årig med en voksen mand. Egentlig var det vel et overgreb, men sådan forstod hun det ikke dengang. Hun troede på, hvad han sagde, at det var helt okay.

Gennem teenageårene tog det vilde ungdomsliv til, og da Lone flyttede hjemmefra som 16-årig, havde hun udviklet et misbrug. De næste mange år var som i en døs - hun startede på den ene uddannelse efter den anden, var i forskellige forhold og blev mor for første gang. I mange år lykkedes det at forsørge sig selv og datteren med SU og forskellige småjob, indtil hun søgte ind i prostitution. Hun blev introduceret gennem en veninde, som var begyndt at køre escort, og en sen fredag aften havde hun sin debut. Hun blev hentet af en fyr, som kørte hende hjem til en kunde. Hun gik op ad havegangen, bankede på, og en halv time efter blev hun hentet igen - nu med 1500 kroner mere på lommen. Det var i 1994 og blev begyndelsen på mange år i prostitution.

I dag er Lone 46 år og ser tilbage på et liv, hvor misbrug, prostitution og et enormt arbejde for at opretholde facaden har fyldt alt. Selvom hun næsten altid har haft over-skud til at holde sig selv og hjemmet pænt, har det ikke gjort problemerne mindre.

Tværtimod har hendes evner til at dække over problemerne, gjort det meget svært at bede om hjælp. Hvis det var muligt at gøre noget om, ville hun have været ærlig tidligere. Ærlig om situationen, da hun voksede op, om de seksuelle overgreb, misbruget og siden prostitutionen. Ærlig om, at hun havde det for dårligt til at være mor, så hun kunne have fået hjælp. Når hun har skjult problemerne handler det i bund og grund om, at hun aldrig har følt sig god nok, hvilket har afholdt hende fra at søge hjælp og passe på sig selv.

”Jeg har jo haft brug for de her mænd, fordi jeg ikke har haft så meget andet.”

Altid at se det bedste i folk har været en farlig strategi, som Liv har været nødt til at vænne sig af med. Hun har altid været naiv og haft svært ved at vurdere, om folk vil hende det godt, hvilket har voldt hende mange problemer. Hun er blevet voldtaget, slået og sparket af skiftende kærestes og har ikke tal på, hvor mange gange hendes tillid er blevet svigtet. Med årene har hun måttet lære at skærpe sit blik for det dårlige i folk og lade mennesker først bevise, at de vil hende det godt. Det har været helt nødvendigt.

Som barn følte Liv sig meget alene. Hun voksede op hos en enlig mor, som drak massivt, og som ofte måtte passes og plejes. Fra en ung alder havde Liv ansvaret for at lave mad, gøre rent osv., og så snart hun var gammel nok, fortsatte hun det liv i kæresteforhold. I mænd fandt hun umiddelbart en tryghed og nogle at støtte sig til, så da hun i en alder af 18 år blev gravid første gang, faldt det hende helt naturligt. Hun var meget forelsket og drømte om sin egen familie og et bedre liv, så da han i stedet forlod hende til fordel for en anden, ramte det voldsomt hårdt. Hun var selv vokset op uden en far og ville ikke lade sit barn opleve det samme. Derfor valgte hun at få en abort, som hun gennemgik helt alene og uden nogen at støtte sig til, mens hun samtidig kæmpede med følelsen af at blive forladt og være helt alene.

Derfra ændrede det hele sig. Hvor Liv før havde været meget ansvarlig, begyndte alt at flyde. Hun kunne ikke tage sig af sig selv, var dybt ulykkelig og anede ikke, hvor hun skulle gøre af sig selv. Det var i den periode, hun begyndte at feste voldsomt. I begyndelsen begrænsede festen sig til weekenderne, men det blev hurtigt hverdag, alkohol blev til kokain, og siden fulgte også andre stoffer. Til sidst var hendes stofmisbrug så omfattende, at hendes læge sendte hende i behandling. På det tidspunkt var hun lige blevet 22 år.

Det første sted, Liv var i behandling, var et døgntilbud langt væk fra København. I behandlingen blev hun nedtrappet, og det lykkedes hende også at blive clean, men da hun efter fem måneder blev udskrevet til ingenting og uden opfølgning, faldt hun hurtigt i igen. For at fylde tomrummet ud og finde en bolig flyttede hun sammen med en mand. Han var også misbruger, og hurtigt var Liv tilbage i et langt mere omfat-

tende misbrug, end hun tidligere havde kendt til. Da hun efter noget tid indså, at hun måtte tilbage i behandling og tog afsted igen, var behandlingsstedet lukket. Parret, som ejede det, havde fået tilbagefald, og manden var død af en overdosis. Kvinden mødte hun på gaden.

Årene, der fulgte, var en lang kamp for at skaffe penge nok til stoffer. Hun havde løbende forskellige kærester og fik på den måde et sted at bo, men var samtidig i den forbindelse udsat for både vold og seksuelle overgreb. Hun havde svært ved at sige fra og sætte grænser og følte sig helt afhængig af mændene. Prostitution blev en måde at tjene til at finansiere hendes og skiftende kæresters misbrug. Det var alt, hun kunne tænke på dengang – at skaffe penge til at opretholde sit misbrug og parforholdene.

I dag kan hun ikke leve det liv længere. Hun kan mærke, hvordan de mange hårde år har sat sig, og stofferne har givet hende psykiske men, så hun er angst og hører stemmer. Mænd er hun også blevet for bange for. I dag kommer hun kun på tilbud, som er målrettet kvinder og klarer sig helst uden mænd og parforhold, overnatter på herberger for kvinder, tager sin metadon og prøver at leve af sin kontanthjælp. Det, hun drømmer om herfra, er at få et sted at bo, for det er svært at passe på sig selv uden en bolig.

”Dét, han gjorde mod mig, og at ingen gjorde noget for at stoppe det. De ville ikke høre, de ville ikke tro.”

Monas liv i Danmark begyndte, da hun var seks år. Hun blev adopteret hertil fra et børnehjem i Thailand af et dansk par, som på det tidspunkt var barnløse. De første to år i Danmark husker Mona som dejlige. Hun savnede børnehjemmet, men hendes nye forældre tog sig godt af hende og gav hende omsorg og kærlighed på en måde, hun aldrig før havde kendt til. Både morgen og aften spiste de sammen og snakkede i ti-mevis. De tog hende på udflugter, lærte hende dansk, gav hende nyt tøj, holdt hende i hånden på vej til skole og læste historier for hende, når hun skulle sove. Det føltes trygt midt i alt det fremmede, og hun faldt hurtigt til hos sine nye danske forældre.

Men efter to år ændrede alt sig. Monas adoptivmor blev gravid, og fra at være ønsket og elsket følte Mona sig nu som en belastning. Da lillesøsteren kom, blev det kun værre. Når hun prøvede at kravle op på skødet af sin adoptivmor, fik hun at vide, at hun skulle gå væk, og samme besked fik hun, når hun ville holde sin lillesøster. Hun følte sig alene og følte ikke længere, hun hørte til, og det blev udnyttet. Sådan ser hun på det i dag.

De seksuelle overgreb begyndte, da hun var ni år. Det var adoptivmorens svoger, der gav hende, hvad hun omtaler som en ”pæn barndomsgave”, og han skulle blive den første, hun havde fuldbyrdet samleje med. Første gang, han forgreb sig på hende, var på en køretur i skoven under et af hans og mosterens utallige besøg. Mona var ikke et

øjeblik i tvivl om, at der var sket noget forkert, men hun turde ikke fortælle det. Hans ord havde sat sig i hende, og hun troede på, at ingen elskede hende, for det var jo sådan, hun følte det. Modsat forholdt det sig med ham, svogeren - politimanden, som alle i familien elskede.

Det første overgreb førte til flere og fortsatte i skjul over flere år, indtil Mona prøvede at begå selvmord. På det tidspunkt kunne hun ikke holde det ud længere, og hun fortalte, hvad der foregik, men ingen troede hende, og hun blev sendt til psykiater. I tiden, der fulgte, kom svogeren stadigt oftere på besøg, og overgrebene blev kun værre. Det var som om, at den mistillid hun var blevet mødt med, fik svogeren til at gå længere i overgrebene. Han var nødt til at straffe hende, for det hun havde gjort – at give ham skylden for det, hun selv havde lagt op til.

Efter tre mislykkede selvmordsforsøg blev hun indlagt længerevarende på en psykiatrisk afdeling. Hun blev medicineret, men oplevede ellers ikke at få hjælp. På trods af det, var det en befrielse at komme væk. Efterfølgende begyndte et andet liv på skiftende døgninstitutioner, og hun trak sig langt ind i sig selv. I mange år talte hun ikke med nogen og var bare tavs fra morgen til aften, indtil det lykkedes at finde en plejefamilie, som havde et særligt godt tag på meget udsatte børn og unge. På det tidspunkt var hun 14 år. Plejeforældrene lod hende være, som hun var, og tog en dag ad gangen. De vækkede hende om morgenen, serverede måltider, spiste med hende i tavshed og lærte hende at ride og passe heste uden at afkræve hende ord. Når hun skulle i seng om aftenen, smilede de til hende og sagde godnat, og når de vækkede hende igen, var det også bare med et smil og godmorgen. Langsomt begyndte hun at gengælde deres smil, og efterhånden vendte sproget tilbage.

I dag elsker hun de to og har opbygget en tillid. Plejemoren er død, men plejefaren lever stadig, og hun går stadig til ham, når hun har brug for hjælp, selvom hun ikke fortæller alt om, hvordan det egentlig står til. Hun tænker tit på, hvordan livet kunne have været, hvis hun var kommet til dem tidligere. Det er en farlig tanke, som giver næring til vrede og bitterhed, og det prøver hun at lukke ned for. Men det er svært, for hun er stadig vred over det liv, hun fik, og alt det, hun skulle udsættes for.

”Jeg er så vred over, at ingen gjorde noget. Jeg var jo bare en lille pige, og når et barn ser sådan ud, så skal man da gøre noget.”

Nadja er 23 år og har været misbruger halvdelen af sit liv, men nu er hun clean på femte måned. Hun begyndte at snuse til stofferne som 12-årig, og i en alder af 15 var hun allerede dybt afhængig af hårde stoffer og infiltreret i prostitutionsmiljøet. Som 16-årig flyttede hun ind i en af de lejligheder, som prostitutionens bagmænd stiller til rådighed under termen "privat-diskret" – lejligheder, hvor kvinder kan prostituere sig og samtidig bo under dække af at fremleje en bolig.

Det var på mange måder et usselt liv, men det var et sted at bo, og prostitutionen finansierede hendes misbrug. Der var også en tryghed i at vide, at nogen vidste, hvor hun var, når hun var sammen med kunder. Ikke fordi der var meget hjælp at hente, når overgreb fandt sted, men det var trods alt bedre end gaden og på det tidspunkt det bedste af mange dårligere alternativer.

Når Nadja levede det liv i en alder af 16 år, er det fordi hun står meget alene i verden med en turbulent barndom bag sig og uden forældre eller andre voksne til at hjælpe sig på vej. Begge hendes forældre var misbrugere, og hun er vokset op mange steder, fra hun første gang blev tvangsanbragt som 3-årig. Hun har været igennem utallige anbringelser hos plejefamilier og på døgninstitutioner, foruden perioder hjemme hos en af sine forældre. Efter i årevis at være blevet flyttet rundt, fik hun nok. Hun kunne ikke klare at blive flyttet mere og kunne ikke forsøge at falde til endnu et sted, så hun stak af fra plejefamilien og fik adresse hos moren, og derfra gik det for alvor galt.

Allerede inden hun blev født, var forældrene kendt af kommunen. Begge var de fra misbrugsmiljøet, og moren var i gadeprostitution, så der var skærpet opsyn under hele graviditeten, og efterfølgende var familien under observation. Mens moren var gravid, holdt hun sig nogenlunde stoffri, så Nadja er ikke født abstinent, men fra hun var en uge gammel, var forældrene tilbage i misbruget. Alligevel gik der tre år, før Nadja blev anbragt. Det undrer hende i dag, for det eneste, hun husker fra sin tidlige barndom, er sult og forældrenes evige slåskampe.

I dag ved hun ikke, hvad hun helst ville have haft - en ubrudt opvækst hos sine misbrugende forældre eller anbringelserne, hun siden skulle igennem? Ingen af delene blev nogensinde rigtig godt. Det første sted, hun blev anbragt, havde plejeforældrene så travlt med deres egne og seks plejebørn, at ingen trøstede hende, når hun græd. Hun husker nætter, hvor hun tissede i sengen og fik skældud og forbud mod at drikke noget til aftensmaden. Måltiderne blev kørt som en fabrik: Børnene blev bænket og fik serveret grød eller leverpostejsmadder, og blev maden ikke indtaget hurtigt nok, blev det presset ned i halsen.

Det var også der, overgrebene begyndte. Det var familiens to biologiske sønner, som forgreb sig på hende, og selvom hun siden har prøvet at tilgive dem, fordi de selv kun var børn, har det gjort stor skade. Hun var så lille dengang og havde ingen forudsætninger for at sige fra, og da hun prøvede, fortsatte det alligevel. På en hjemmeweekend fortalte hun det til sin mor, som informerede kommunen, men de troede hende ikke, og sagen blev henlagt. Imens fortsatte overgrebene, indtil underretninger fra naboer fik kommunen til at reagere. Plejefamilien fik et påbud, og Nadja kom hjem til sin mor, indtil hun igen blev fjernet.

”Det er jo ikke nemt at være hjemløs og slet ikke, når man er kvinde.”

Trine har været hjemløs igen og igen og har i de perioder blandt andet overnattet i parker, på herberger og hos mænd, hun har haft løse relationer til. Selvom det kan være koldt og utrygt at sove udenfor, har hun for det meste foretrukket det fremfor at overnatte hos forskellige mænd eller på herberger, hvor hun føler sig udsat. Hun bryder sig ikke om at være tæt på folk med misbrug og er utryg ved at overnatte sammen med for mange fremmede. Hun har haft for mange dårlige oplevelser med fulde mænd til at kunne sove roligt på et herberg, og når der ikke har været mulighed for at overnatte privat, har parken været et bedre alternativ.

I dag har Trine en lejlighed. Det er dejligt, men samtidig ensomt. Hun har ikke rigtig nogen familie eller stabile, nære relationer, og hun har svært ved at finde ro i sig selv. Hendes forældre er døde, men forholdet til dem var heller ikke godt, og hendes børn er anbragt, så dem ser hun kun sjældent. I perioder har hun kæresten, som holder hende med selskab og på den måde får skubbet de mange dårlige minder lidt på afstand, men for det meste er hun bare alene med sig selv i sin lille lejlighed. Det er ikke helt nemt med de mange dårlige tanker og ensomheden, men det er bedre end alternativet. Det ved hun af bitter erfaring.

Når Trine har været hjemløs, er det sket som følge af brudte parforhold eller på grund af fejl og manglende hjælp hos kommunen. To gange har hun måttet forlade et parforhold, som var blevet meget belastet, og fordi hun ikke har familie og et netværk at støtte sig til, har hun været helt afhængig af hjælp fra kommunen. Når hendes parforhold er gået skævt og situationen blevet akut, har hun ikke haft andre steder at henvende sig end hos kommunen, og når der ikke har været hjælp at få, har hun ikke set andre muligheder end at pakke sine ting og blive hjemløs. En anden gang mistede hun boligen, fordi hun ikke kunne betale husleje. Hun blev sanktioneret i sin kontanthjælp og kunne derfor ikke betale sin husleje, og da kommunen ikke kunne hjælpe økonomisk, blev hun smidt ud og stod igen på gaden. Siden fandt hun ud af, at der var sket en fejl, og at sanktionen slet ikke var berettiget, men da havde hun allerede mistet lejligheden og var igen blevet hjemløs.

Ifølge Trine er det et hårdt liv som hjemløs. Særligt når man er kvinde. Ligesom mange andre hjemløse kvinder, hun kender, er hun konstant bange for at blive udsat for seksuelle overgreb. Det er svært at passe ordentligt på sig selv i miljøer, som er præget af misbrug. Hun har selv været heldig ikke at blive udsat for seksuelle overgreb, mens hun har været hjemløs, men hun kender mange, som har oplevet frygtelige ting, og selv er hun blevet udsat for vold og er blevet kaldt alt muligt. Det er ikke velset som kvinde at være hjemløs, og Trine oplever ikke at møde stor forståelse for, at hun er endt i den situation. På en måde forstår hun det godt, for hun er også selv flov over at have været

hjemløs og over ikke at kunne tage sig af sine børn, og hun er også ked af at være på kontanthjælp. Hun ville gerne have været et bedre forbillede for sine børn og er ærgerlig over ikke at kunne give noget bedre videre.

Heldigvis er der organisationer, som hjælper hjemløse, og hun er kommet med i en gruppe for kvinder, som er eller har været i hjemløshed. Det betyder meget. I gruppen kan hun tale åbent om, at hun har været hjemløs, og hun har fået støtte af mennesker, som selv har mærket, hvordan man kan ende på bunden. Det har betydet alt for hende på den måde at blive forstået og mødt. I kvindeguppen har hun fået et netværk at støtte sig til og et sted at tale åbent om det, der er svært, og det gør en kæmpe forskel.

”Det giver mig en følelse af at være noget værd, at være noget for andre.”

Moderskabet er det, som holder Jeanette oppe, og dét, der giver mening i en tilværelse, som i øvrigt er svær. Hun har altid drømt om at blive mor, og siden hun fik sit første barn, har hun gjort alt, hvad hun kunne for at være en god mor trods alvorlige sociale problemer. Imens har hun kæmpet med senfølger af seksuelle overgreb, været i prostitution og udsat for vold fra skiftende partnere, og hun har måttet forlade mange mænd for at beskytte sig selv og børnene. Samtidig har hun også måttet kæmpe for at beholde børnene hjemme, fordi hun gentagne gange over årene har været i myndighedernes søgelys.

Selvom det har været hårdt, at myndighederne har tvivlet på hendes evner til at være mor, forstår hun godt deres bekymring. Livet har ikke været nemt, og i perioder har hun haft det så svært, at det også er gået ud over børnene. De har set hende blive slået og har oplevet at måtte flygte fra voldelige mænd, og de har flyttet meget rundt som følge af de brudte parforhold. Derudover har der været store økonomiske problemer undervejs, og i perioder har de haft så lidt at leve for, at det har været svært at lave ordentlig mad og finde penge til at købe tøj og betale en husleje.

I dag er hun lykkelig for, at det alligevel lykkedes hende at beholde sine børn hjemme. Hun ville dog ønske, at hun kunne have fået hjælp til nogle af de problemer, hun har kæmpet med undervejs, og at hun var blevet mødt med mere forståelse og mindre mistillid. Når hun søgte hjælp hos myndighederne, oplevede hun, at der blev sået tvivl om hendes evner til at være mor. Det fik hende efterhånden til at håndtere problemerne selv. I perioder har det betydet, at hun har boet steder, som har været uforsvarlige, og hun har været i prostitution for at få penge til at tage sig ordentligt af sine børn. Det har hun det meget dårligt med, men hun føler samtidig, at det var nødvendigt. Selvom hun forstår myndighedernes bekymring, ville hun gerne have haft mere hjælp.

Når børn og parforhold har fyldt alt, er det fordi, det giver hende en følelse af at være noget værd. Det har hun aldrig kunne mærke, når hun bare er sig selv, for hun har brug for at være en funktion og for at kunne give noget til andre. Sådan har det altid været, og allerede tidligt lærte hun, at hun var til for andre. Hun voksede op i en familie med alt for mange børn, og hun blev sat i arbejde lige fra begyndelsen og udsat for ting, som ikke er sunde for børn. Det har gjort det svært at sige fra, og hun er endt i det ene dårlige parforhold efter det andet. Hun har haft svært ved at mærke sine egne grænser, og hvornår de bliver overtrådt, og det har haft store konsekvenser for både hende og hendes børn. Det har ikke været godt for dem at have en mor, som ikke altid har formået at passe på sig selv, og det ser hun konsekvenserne af i dag, hvor hendes børn kæmper med mange typer af problemer.

I mellemtiden er hun selv nået et sted hen, hvor hun er blevet i stand til at identificere og bryde med sine egne mønstre. Gennem en frivillig organisation er det lykkedes hende at få hjælp til senfølger af prostitution og seksuelle overgreb, og det har fået hende til at forstå, hvorfor hun aldrig har følt sig noget værd i sig selv og har budt sig selv at blive så dårligt behandlet. Det har konkret hjulpet hende til at bryde med de dårlige parforhold, og hun er i dag helt ude af prostitution. I stedet fokuserer hun nu på at arbejde med sig selv for på den måde at bryde mønstre og blive bedre til at hjælpe sine børn. Hendes mål er at give dem et bedre liv – uden vold, seksuelle overgreb og prostitution. Derfor fortæller hun dem igen og igen, at de er noget værd i sig selv.

KAPITEL 5: HJÆLP OG STØTTE TIL KVINDER I SOCIAL UDSATHED

I dette kapitel er der fokus på, hvordan socialarbejdere i praksis oplever og forholder sig til kønsspecifikke problemer og særlige behov, som socialt udsatte kvinder har.

Det er gennemgående oplevelsen blandt socialarbejdere, som har bidraget til denne undersøgelse med deres viden og praksiserfaring, at selvom der formelt er ligestilling mellem kønnene på de fleste områder i det danske samfund, er der alligevel forskelle, som i praksis resulterer i nogle alvorlige kønsspecifikke problemer for kvinder i social udsathed. Kvinderne, som socialarbejderne møder på herberger, forsorgshjem, væresteder, på gaden eller i rådgivnings- og aktivitetstilbud, er kvinder, som befinder sig i en meget svær situation, hvor de på en og samme tid er ramt af de særlige kønsspecifikke forventninger og af problemer forbundet med at leve i social udsathed. Det afstedkommer behov for målrettet hjælp og støtte.

UDTRYK FOR FORVENTNINGSPRES

Selvom socialt udsatte kvinder på mange måder befinder sig i en perifer position i samfundet, oplever socialarbejderne, at de i høj grad er under indflydelse af særlige krav og forventninger til kvinder generelt. I et samfund, hvor der synes at være en høj grad af ligestilling, oplever socialarbejderne samtidig, at der er en tendens til at overse, at udsatte kvinder stadig rammes hårdt af traditionelle krav og forventninger til kvinder. Hvor kvinder generelt har bedre muligheder for at modstå eller honorere kravene, er det samme ikke tilfældet for udsatte kvinder. Ifølge socialarbejderne er kvinderne i denne undersøgelse stadig voldsomt udsatte for kønsrelateret vold og seksuelle overgreb og kæmper med en række af de problemer, som kvinder også har kæmpet med historisk i relation til traditionelle kønsroller og mønstre. For eksempel søger mange udsatte kvinder stadig beskyttelse og tryghed via relationer til mænd, ligesom mange søger at finde mening i tilværelsen gennem moderskabet eller et parforhold.

Socialarbejderne møder kvinder, som går meget langt for at møde samfundets forventninger. Kvinderne forsøger at opretholde et pænt ydre, tage ansvar for sig selv og være gode mødre, selvom livssituationen og omfanget af sociale problemer sjældent gør det muligt. Samtidig er kvinderne, netop fordi de er kvinder, i særlig risiko, når de opholder sig på tilbud for socialt udsatte eller på gaden, og socialarbejderne må tage højde for nogle særlige beskyttelsesbehov i arbejdet.

INDSATSER FOR UDSATTE KVINDER

De fleste kvinder i social udsathed modtager offentlige ydelser, men socialarbejderne møder også kvinder, som ikke er i kontakt med myndighederne og klarer sig på egen hånd. I de tilfælde er der ofte tale om kvinder i en svært belastet livssituation præget af alvorlige sociale problemer og psykiske lidelser, som ofte er ubehandlede. Der er for det meste behandling at få, men det er ofte i form af ambulante behandling i situationer, hvor det langt fra er nok. Kvinderne får sjældent mere omfattende hjælp til at bearbejde senfølger af for eksempel vold og seksuelle overgreb, som også kan føre til psykiske lidelser og afstedkomme behov for langvarig terapeutisk behandling.

Socialarbejderne peger på, at der i dag er udviklet systemer, som relativt effektivt diagnosticerer og udpeger problemer, men sjældent tilbyder mere langvarige indsatser i overensstemmelse med kvindernes behov. En socialarbejder på et lavtærskeltilbud fortæller, at der over de senere år er kommet flere opsøgende indsatser i psykiatrien, hvilket giver bedre muligheder for at opdage kvinderne og give akut psykiatrisk behandling, som dog sjældent bliver fulgt op af mere langsigtede indsatser. Derimod oplever socialarbejderne, at der er sket en markant stigning i antallet af diagnoser og samtidig en udpræget mangel på behandling i forhold til de psykiske lidelser, som kvinderne kæmper med.

Udover de specialiserede indsatser i psykiatrien er kvinderne ofte omfattet af indsatser i kommunalt regi. Også i denne sammenhæng oplever socialarbejderne store udfordringer i forhold til at sikre kvinderne indsatser, som rækker videre end førstegangssamtaler. Tendensen til at skjule udsathed spiller her en væsentlig rolle, og socialarbejderne oplever, at kvinderne er tilbageholdende med at lade problemerne komme åbenlyst til udtryk i kommunalt regi. Det skyldes ofte manglende tillid til, at det er muligt at få hjælp, samt gentagne oplevelser af ikke at blive mødt med forståelse og sympati, når de tidligere har søgt hjælp.

På lavtærskeltilbud, væresteder, opsøgende indsatser og rådgivningstilbud bruger socialarbejderne mange ressourcer på at bygge bro til andre indsatser, og der arbejdes målrettet for at støtte kvinderne i at søge hjælp og lade problemerne komme til udtryk. Selvom lavtærskeltilbud og andre frivillige og private indsatser ikke har myndighed til at visitere til andre relevante indsatser, bliver de ofte bindeled til andre indsatser. En væsentlig del af socialarbejdernes arbejde er således blevet at hjælpe kvinderne til at profitere af andre indsatser, og der arbejdes målrettet for at opbygge og udvikle tillidsfulde relationer som udgangspunkt for det videre arbejde.

KVINDER KRAKELERER INDEFRA OG UD

Som en socialarbejder formulerer det, krakelerer kvinder for det meste indefra og ud, mens det omvendte oftere er tilfældet for mænd. Det betyder, at de sociale problemer i mange tilfælde er mere åbenlyse blandt mænd, som oftere har synlige reaktioner på presset fra en udsat livssituation. Generelt oplever socialarbejderne, at mænd i højere grad er synlige i miljøet, og der er en overvægt af mænd på forsorgshjem, væresteder og andre tilbud for målgruppen. Mænd præger også i høj grad tilbuddene for socialt udsatte og har i højere grad end kvinder åbenlyse misbrug, ligesom angiveligt flere mænd identificerer sig som for eksempel hjemløs.

Modsat oplever socialarbejderne, at kvinderne ofte er mere tilbageholdende med at opholde sig i miljøet og generelt er mindre synlige og identificerer sig i mindre grad med rollen som socialt udsat. Også i denne sammenhæng er der undtagelser, som bekræfter reglen, men generelt skjuler kvinderne angiveligt i højere grad udsathedens bag et pænt og velsoigneret ydre.

Socialarbejderne betragter det på mange måder som positivt, at udsatte kvinder i et eller andet omfang formår at opretholde et velsoigneret ydre, tage sig af personlig hygiejne og opfylde basale behov, så som at sørge for daglige måltider, tøjvask mv. Samtidig er der alvorlige problemer forbundet med kvindernes tilbøjelighed til at skjule udsathedens, og socialarbejderne møder kvinder, som i skjul lever med komplekse problemer og behandlingskrævende psykiske lidelser og misbrug. Når kvinderne søger hjælp, er deres tilstand ofte så alvorlig, at akutte indsatser eller indgriben mod deres vilje kan være nødvendig, og det skaber i mange tilfælde et dårligt udgangspunkt for en effektiv behandling.

Når kvinderne først sent kommer i forbindelse med sociale indsatser, er det ofte svært at etablere god kontakt og opbygge den relation, som er nødvendig for arbejdet. På det tidspunkt er kvinderne ofte blevet belastede og sårbare i en grad, så der skal meget lidt til, før de oplever, at deres grænser bliver overtrådt, og indsatsen opleves som alt andet end værende til hjælp. Omvendt kan akutte situationer også være en åbning, som giver mulighed for at skabe kontakt på et tidspunkt, hvor problemerne åbenlyst kommer til udtryk. For at gøre det til et godt udgangspunkt for mere langvarige indsatser, er det dog nødvendigt, at der bliver grebet aktivt ind og handlet på problemerne her og nu. Det forudsætter både tid, tålmodighed og ressourcer – noget som sjældent er til rådighed i tilstrækkeligt omfang.

Det er medarbejdere i kommunalt og regionalt regi, som arbejder hårdt for at gøre deres bedste. Det er imidlertid ofte besværliggjort af, at problemerne er svære at spotte, og ressourcerne er begrænsede. I mange tilfælde møder socialarbejderne kvinder, som befinder sig i en meget udsat og sårbar situation uden at blive tilbudt indsatser, som stemmer overens med kompleksiteten af problemerne. I mange tilfælde bliver

problemerne angiveligt negligeret, og der bliver ofte ikke i tilstrækkeligt omfang taget højde for alvoren af kvindernes problemer. Socialarbejderne oplever, at der eksisterer en manglende erkendelse af, at komplekse og sammensatte problemer ikke kan afhjælpes med akutte indsatser alene, men kræver langvarige og målrettede indsatser.

DILEMMAER I ARBEJDET

I arbejdet balancerer socialarbejderne mellem på den ene side ønsket om at hjælpe kvinderne som mennesker med typiske sociale problemer, og på den anden side som kvinder med nogle særlige kønsspecifikke problemer og behov. Socialarbejderne må på en og samme tid være i stand til at balancere samtidige behov og forholde sig til både "almindelige" sociale problemer som misbrug, hjemløshed mv. samt mere kønsspecifikke problemer relateret til vold, seksuelle overgreb, det svære moderskab og særlige forventninger til kvinder. For socialarbejderne er der ikke tale om teoretiske eller abstrakte overvejelser, men om helt konkrete forhold, som i praksis er overlappende og helt nødvendige at have for øje for at kunne yde en ordentlig indsats for kvinder i social udsathed.

Konkret giver socialarbejderne udtryk for, at det kan være svært at hjælpe kvinder i en hjemløshedssituation eller i forhold til misbrugsproblemer uden samtidig at anerkende og forholde sig til problemer i forhold til parforhold, det svære moderskab, senfølger af seksuelle overgreb samt de særlige forventninger til kvinder, som opleves. Det kan være svært at hjælpe en kvinde med et misbrug uden at forholde sig til de omstændigheder, der ligger bag, og ligesådan er det nødvendigt at forholde sig til hjemløshed i relation til for eksempel et voldeligt parforhold, som kvinden kan være flygtet fra, eller andre afgørende faktorer.

Socialarbejderne møder ofte kvinder, som umiddelbart fremstår ressourcestærke og velfungerende, men som i realiteten lever et liv, der er alvorligt belastet af sociale problemer. Selvom socialarbejderne har et trænet og relativt skarpt blik i forhold til at spotte udsathed, oplever mange, at det kan være svært både at få greb om problemerne og at hjælpe kvinder, som bruger meget energi på at tilsløre den sociale udsathed. Det er et dilemma for socialarbejderne, i hvilket omfang de skal gå offensivt til kvinderne, men i mange tilfælde løser det sig i takt med, at gode relationer etableres, og kvinderne åbner op og lader problemerne komme til udtryk.

Gennemgående oplever socialarbejderne, at en god og tillidsfuld relation er bærende for arbejdet. Det tager tid og kræver ressourcer at etablere og fastholde en sådan, men det er helt nødvendigt at prioritere relationsarbejdet som forudsætning for at hjælpe kvinderne med de problemer, de kæmper med. Når det lykkes at opbygge en god relation, er der skabt et udgangspunkt for andre indsatser. Det sker imidlertid ikke uden, at der afsættes tid og ressourcer til at være nærværende, imødekommende og tilgængelig, når kvinderne åbner op eller rækker ud i behov for hjælp. I nogle tilfælde

tager kvinderne selv initiativ, men andre gange må socialarbejderne gøre et stort og langvarigt arbejde for at opbygge en tillidsfuld relation, som kan anspore kvinderne til på sigt at turde række ud og bede om hjælp.

Ifølge socialarbejderne kræver arbejdet ikke alene evner til at balancere samtidige behov og et dobbeltblik på kvindernes livssituation. Konkrete muligheder for at kunne imødekomme samtidige behov er også helt afgørende. Der er behov for dels at kunne hjælpe kvinderne med typiske sociale problemer som at få en bolig, sociale ydelser, misbrugsbehandling eller hjælp til psykiske lidelser og dels at hjælpe kvinderne i forhold til mere komplekse problemer forbundet med prostitution, senfølger af overgreb og belastende parforholdsrelationer. De aktuelle konkrete problemer indgår i et nært samspil med bagvedliggende og mere komplekse problemer, som er nødvendige at forholde sig til for mere vedvarende at kunne yde en indsats, som faktisk hjælper – også på længere sigt. Der kan for eksempel være et konkret behov for at beskytte eller skærme kvinder på tilbuddene i tilfælde, hvor der er risiko for, at en kvinde udsættes for vold eller seksuelle overgreb, samt behov for mere omfattende hjælp i forhold til at håndtere følgerne af at være udsat for trusler, vold og seksuelle overgreb.

KØNSSPECIFIKKE ELLER ALMENE TILBUD

I det praktiske arbejde med udsatte kvinder oplever socialarbejderne, at en gammel diskussion i det sociale arbejde om balancen mellem det almene og det specialiserede på mange måder kommer til udtryk. Socialarbejdere står hele tiden overfor spørgsmål om, hvorvidt kønsspecifikke eller almene indsatser bedst tilgodeser kvindernes behov, og må løbende foretage et skøn omkring, hvordan problemerne bedst gribes an. Dilemmaet mellem almene og specifikke indsatser rækker langt videre end til området for udsatte kvinder og drejer sig ikke alene om kønsspecifikke indsatser, men i det hele taget om, i hvilket omfang det er nødvendigt at tilgodese det specifikke og arbejde målrettet med særlige problemer. For socialarbejderne kommer dette konkret til udtryk i arbejdet med udsatte kvinder indenfor rammerne af enten et kønsspecifikt eller et alment tilbud.

Socialarbejderne er ikke interesserede i at udpege "det eneste rigtige tilbud", men forholder sig pragmatisk til spørgsmålet i relation til deres daglige praksis. For dem drejer det sig om, hvordan man bedst hjælper kvinder i social udsathed. Det har socialarbejderne forskellige perspektiver på, og der gives udtryk for både muligheder og begrænsninger ved henholdsvis almene og kønsspecifikke tilbud. Gennemgående er det imidlertid opfattelsen, at det ikke er enten eller, men både og: Hvor nogle kvinder har behov for kønsspecifikke tilbud, trives andre bedst i de almene.

Et af de positive aspekter ved de kønsspecifikke tilbud er, at de i høj grad kan give kvinderne den tryghed, de ikke altid oplever på tilbud, hvor mænd også kommer. Endvidere kan det give en pause fra de særlige forventninger, der opleves at være til

kvinder, fordi mange føler sig mere konfronteret med disse i samfundet generelt og på almene tilbud. Samtidig danner de kønsspecifikke tilbud ofte ramme om et miljø, hvor kvinderne tør fortælle åbent om erfaringer med prostitution og seksuelle overgreb, ligesom kvinder med samme typer af erfaringer kan finde et fælles fodslag og være en støtte for hinanden i en social udsat livssituation.

En af udfordringerne i de kønsspecifikke tilbud kan være at hjælpe kvinderne videre i situationer, hvor der i høj grad tages afstand fra mænd. Derfor oplever mange socialarbejdere også, at det er en udfordring, når tilbud er kønsspecifikke i et omfang, så der kun ansættes kvinder. Flere giver udtryk for vigtigheden af at sammensætte en medarbejdergruppe med en vis kønsdiversitet for dermed at undgå at bidrage til at grave yderligere grøfter mellem kvinder og mænd. Ved at ansætte mænd på de kønsspecifikke tilbud for kvinder kan der arbejdes konkret med at opbygge eller genopbygge tillid blandt kvinderne i forhold til mænd, hvilket kan være kim til at opbygge eller genopbygge tillid til det andet køn.

MERE FOKUS PÅ DET KØNSSPECIFIKKE

Samlet set oplever socialarbejdere på både almene og kønsspecifikke tilbud væsentlige begrænsninger i mulighederne for at arbejde langsigtet med kvinderne, og det svækker i høj grad mulighederne for at hjælpe kvinderne. På lavtærskeltilbud, væresteder, i rådgivning mv. har socialarbejderne sjældent myndighed til at bevilge andre sociale ydelser, indsatser i psykiatrien eller for eksempel stofmisbrugsbehandling. Arbejdet drejer sig derfor i høj grad om at yde konkret støtte, give omsorg, rådgivning, være bisidder ved møder med myndigheder og sætte kvinderne i forbindelse med andre relevante instanser.

Den hjælp og støtte, socialarbejderne forsøger at give kvinderne, afhænger i høj grad af mulighederne for samarbejde mellem tilbuddene og de kommunale og regionale aktører i form af sagsbehandlere, psykiatere mv. Kvinderne er sjældent i stand til på egen hånd at få den hjælp, de har behov for, og der bruges derfor mange ressourcer på at presse på, mens der samtidig ydes indsatser i forhold til kvindernes konkrete problemer. Indenfor rammerne af det mulige forsøger socialarbejderne at give rådgivning, udvise omsorg og støtte samt facilitere netværksorienterede indsatser, som kan bringe kvinderne videre og bidrage til etableringen af et mere stabilt fundament.

De grundlæggende problemer i forhold til at hjælpe udsatte kvinder skal, ifølge socialarbejderne, løses i samarbejde mellem frivillige, private, kommunale og regionale aktører. Det kan ikke ske udelukkende ved hjælp af indsatser på landets lavtærskeltilbud, og socialarbejderne efterspørger derfor en større forståelse blandt alle relevante myndigheder og aktører omkring kønsspecifikke problemer og de særlige forhold, som præger kvinder i social udsathed. Oplevelsen er i dag, at alvorlige og komplekse problemer overses og negligeres som følge af manglende viden og anerkendelse af, at

udsatte kvinder kan have nogle særlige behov. Det betyder, at kvinderne i alt for mange tilfælde ikke får nok hjælp til at bryde med sociale problemer og modstå det pres, der opstår i forhold til de særlige forventninger til dem, kvinderne oplever at møde. Det kræver mere viden om og fokus på de problemer, som rammer kvinder i social udsathed særligt hårdt og skaber særlige behov for hjælp og støtte.

KAPITEL 6: KVINDERNES ØNSKER TIL HJÆLP OG STØTTE

I interviewene peger kvinderne på en række områder, hvor hjælp og støtte ikke er tilstrækkelig, og de formulerer også en række anbefalinger til, hvordan det kan gøres bedre. Generelt retter kvinderne ikke kritik imod lavtærskeltilbud og andre frivillige og private organisationer, hvor de kan komme, som de er. Det betyder meget for kvinderne at blive mødt med tillid, omsorg og respekt, og det er som oftest tilfældet, når de henvender sig på lavtærskeltilbud og lignende. Derudover sætter kvinderne i høj grad pris på de mere netværksorienterede tilbud og indsatser, hvor der er mulighed for at deltage i forløb med samtaler og rådgivning over en længere periode.

Kvinderne værdsætter gode relationer til socialarbejderne og har brug for at søge hjælp steder, hvor de kan føle sig trygge og indgå i tillidsfulde relationer. Det oplever kvinderne sjældent som muligt, når de søger hjælp hos kommunale myndigheder og i psykiatrien. Tværtimod føler mange sig dårligt hjulpet, dels på grund af skiftende sagsbehandlere og overfladisk behandling og dels på grund af negliger og mistillid, som de oplever at blive mødt med. Særligt oplevelser af at blive mødt med mistillid hos kommunale myndigheder, politiet eller andre instanser medvirker til, at kvinderne undlader at søge hjælp til deres problemer. Når kvinderne først har oplevet at blive set ned på, ladt alene med voldsomme oplevelser og ikke at få hjælp og støtte, når de har været udsat for overgreb, svækker det troen på, at det er muligt at få hjælp hos kommunen og i psykiatrien. I nogle tilfælde betyder det, at kvinderne helt fravælger hjælp fra myndighederne.

KVINDERNES ANBEFALINGER

Fori det i høj grad er hos myndighederne, kvinderne oplever at blive mødt med manglende forståelse og ikke at få den hjælp, de har behov for, kommer de også først og fremmest med anbefalinger på myndighedsniveau. Overordnet falder anbefalingerne i to grupper. Dels har kvinderne en række konkrete anbefalinger til, hvordan der kan skabes bedre indsatser, som imødekommer konkrete behov blandt kvinderne, og dels en række anbefalinger til, hvordan myndigheder og andre i samfundet kan blive bedre til at møde kvinderne med forståelse og respekt i forhold til deres situation. Kvindernes anbefalinger adresserer et generelt behov for i højere grad at have fokus på kønsspecifikke problemer og hjælpebehov i mødet med kvinder i social udsathed.

KVINDER EFTERSPØRGER BEDRE INDSATSER

- Tidligere indsats i forhold til misbrug og psykiske lidelser og mere omfattende og langvarige indsatser end den ambulante, medicinske behandling.
- Mere konkret støtte til at forebygge og modvirke konsekvenserne af hjemløshed.
- Bedre muligheder for at passe på sig selv ved hjælp af skærmede pladser eller andre beskyttede boformer til kvinder i hjemløshed.
- Mere konkret hjælp til at håndtere rollen som mor samt opfølgning og støtte til at leve med og bearbejde skyld og skam som følge af anbringelsen.
- Bedre hjælp til kvinder, som anmelder overgreb.
- Bedre muligheder for at få behandling i forhold til senfølger af seksuelle overgreb og større forståelse for sammenhængen med de øvrige sociale problemer.
- Mere information om muligheder for at komme ud af prostitution og flere indsatser for at bryde med prostitution og håndtere følgerne af det.
- Mere konkret støtte til at bryde med voldelige parforhold i form af akutboliger og ambulante tilbud, hvor kvinderne kan komme uden foregående visitation.
- Mere tid til at opbygge tillidsfulde relationer og give omsorg og støtte i forbindelse med arbejdet med andre sociale problemer.
- Bedre muligheder for samtaleterapi og langvarig støtte til at bryde med en socialt udsat livssituation.
- Flere netværksorienterede indsatser og kvindegrupper med fokus på hjælp til selvhjælp.

KVINDERNE EFTERSPØRGER MERE VIDEN OM SÆRLIGE PROBLEMER FOR KVINDER I SOCIAL UDSATHED

- Mere viden om kønsspecifikke problemer og senfølger af seksuelle overgreb hos kommunen, i psykiatrien og i politiet.
- Mindre mistillid til kvinder i social udsathed og større forståelse for udsathedens årsager.
- Mere forståelse for kvinder i prostitution og sammenhængen med tidligere overgreb.
- Mere viden om, hvordan ligestillingsproblematikker rammer socialt udsatte og om oplevelsen af særlige forventninger til kvinder.
- Mere fokus på kvindernes tendens til at skjule problemerne og kendskab til problemernes udtryksformer. Det, at problemerne ikke kan ses, betyder ikke, at de ikke eksisterer.

PERSPEKTIVER FOR ARBEJDET MED DET KØNSSPECIFIKKE

I lyset af interviewene med kvinder og socialarbejdere kan der peges på en række perspektiver for det kønsspecifikke arbejde. Det drejer sig først og fremmest om, hvordan samfundet kan blive bedre til at hjælpe kvinderne, dels i tilrettelæggelsen af sociale indsatser og dels ved at blive opmærksomme på de oplevelser af særlige forventninger til kvinder, som kan skabe problemer for kvinder i social udsathed.

I arbejdet fremadrettet er der først og fremmest behov for at gøre en indsats hos alle relevante myndigheder for at bryde med kvindernes oplevelser af at blive negligeret og dårligt behandlet. For mange oplever at blive mødt med mistillid. Det får alvorlige følelsesmæssige konsekvenser for kvinderne og medvirker til, at mange fravælger hjælp fra kommunen for i stedet at bære problemerne selv - med skjult udsathed til følge. Der er brug for mere viden om og opmærksomhed på de særlige problemer for kvinder, og der er behov for mere fokus på den usynlige udsathed, så myndighederne kan blive bedre til at spotte problemerne og iværksætte relevante indsatser.

Derudover er der behov for fortsat at prioritere både almene og specifikke tilbud samt at etablere flere skærmede pladser på herberger og forsorgshjem. Der er behov for en øget indsats for at modvirke vold og seksuelle overgreb på tilbuddene, hvor kvinderne kommer. Det er et væsentligt led i at hjælpe kvinderne til at bryde med overgrebene, at der sættes ind, når de finder sted på tilbuddene eller andre steder, hvor kvinderne opholder sig.

I de almene indsatser i kriminalforsorgen og særligt i politiet er der behov for bedre hjælp til kvinder i forbindelse med anmeldelse af overgreb. I dag oplever for mange ikke at blive mødt med tillid og forståelse, samt at der bliver sået tvivl om deres historie, og at overgrebene negligeres - særligt i tilfælde, hvor kvinderne er i prostitution. Derudover er der brug for opfølgende indsatser og bedre muligheder for ambulante indsatser i forhold til senfølger af vold og seksuelle overgreb samt mere hjælp og støtte til at komme ud af prostitution. Kvinderne efterspørger desuden en større forståelse af, at prostitution ofte er forbundet med en livssituation, hvor der er få andre gode alternativer. Mange oplever at være udsat for fordømmelse, når de fortæller om prostitution hos myndighederne, hvilket får flere til at holde det skjult og undlade at søge hjælp.

Et andet væsentligt perspektiv for arbejdet er mere målrettede indsatser for kvinder med børn. I dag oplever mange, at det kan være svært at få hjælp og støtte til at undgå en anbringelse, ligesom flere savner opfølgning, når en anbringelse har fundet sted, og kvinderne sidder tilbage med skammen. Ofte er fokus rettet mod børnene, mens kvinderne kæmper alene med alvorlige følger af anbringelsen.

Derudover efterspørger kvinderne øgede muligheder for at få hjælp til psykiske lidelser. Mange har psykiatriske diagnoser og modtager også i nogle tilfælde medicinsk behandling, men savner i vidt omfang samtale- og gruppebaserede indsatser udenfor behandlingspsykiatrien. Kvinderne oplever i høj grad, at de psykiske lidelser er relateret til deres erfaringer med seksuelle overgreb, prostitution og følelser af skyld og skam. Endvidere er kvinderne meget kedede af at stå i en udsat livssituation med de konsekvenser, det har i forhold til moderskab og familieliv, og ønsker sig hjælp til at leve med omstændighederne og skabe en bedre tilværelse.

KAPITEL 7:

METODE

Denne undersøgelse er tilrettelagt som en kvalitativ interviewundersøgelse med det formål at sætte fokus på og undersøge livssituationen for socialt udsatte kvinder med henblik på at belyse omfanget af kønsspecifikke problemer og kvindernes ønsker og behov. For at supplere den kvalitative viden, som opnås med denne undersøgelse, refereres der desuden til data på området, der på forskellig vis kan bidrage med relevant statistik og talmateriale vedrørende socialt udsatte kvinder i Danmark. I det følgende redegøres der for den metodiske tilgang til gennemførelsen af denne undersøgelse.

KORTLÆGNING AF OMRÅDET

I forbindelse med tilrettelæggelsen og forud for gennemførelse af undersøgelsens kvalitative del er der gennemført en kortlægning af statistik på området. Formålet har været at indkredse relevante fokuspunkter for en undersøgelse om udsatte kvinder samt at estimere antallet af udsatte kvinder og omfanget af sociale, psykiske og somatiske problemstillinger. Dette er formidlet i et kapitel, som gennemgår relevant fakta på området som indgangsvinkel til undersøgelsens kvalitative del.

Kortlægningen af data på området indgik desuden som grundlag for udarbejdelse af af interviewguides til brug for interviews med udsatte kvinder og socialarbejdere, hvilket er uddybet i det følgende afsnit.

INTERVIEWS

Undersøgelsen om udsatte kvinder i Danmark er først og fremmest baseret på kvalitative interviews med udsatte kvinder og socialarbejdere. I forbindelse med undersøgelsen er der gennemført kvalitative interviews med 15 kvinder og 10 socialarbejdere. Interviewene har i samtlige tilfælde fundet sted efter aftale med informanten på en for dem passende lokalitet – på væresteder, forsorgshjem, gaden, i eget hjem eller på Rådet for Socialt Udsattes sekretariat. I de fleste tilfælde er interviewer kommet til dem og kun omvendt i tilfælde af specifikt ønske fra kvinderne.

Forud for gennemførelse af interviews er der udarbejdet interviewguides med udgangspunkt i vidensafdækning på området. På forhånd er der således med udgangspunkt i eksisterende viden fra såvel forskning som praksis indkredset relevante fokusområder.

Overordnet er der tale om semistrukturerede interviews med et livshistorisk fokus, og der er udarbejdet en guide til interviews med henholdsvis kvinder og socialarbejdere.

Én interviewguide er målrettet socialarbejdere med et professionelt kendskab til udsatte kvinder, og én er målrettet kvinder, som har oplevet livet som udsat på egen krop og kæmper med sociale problemer.

Interviewene har som udgangspunkt været planlagt til cirka en times varighed, men varierer afhængigt af informantens ønsker og behov. I interviewene spørges der ind til kvindernes livssituation, baggrund, problemer og behov, samt hvilke ønsker der er til støtte og hjælpemuligheder. Et særligt fokuspunkt for undersøgelsen er at afdække kønsspecifikke problemer for kvinderne, og der spørges særskilt ind til dette. I interviews med kvinderne spørges der afslutningsvist ind til ønsker for fremtiden, mens såvel udsatte kvinder som socialarbejdere får mulighed for at give deres bud på konkrete anbefalinger til indsatsen.

Interviewene er gennemført af en medarbejder fra sekretariatet for Rådet for Socialt Udsatte med særlige kompetencer i forhold til at udarbejde kvalitative undersøgelser og gennemføre interviews. Intervieweren har fokuseret på at strukturere interviews og skabe et fortroligt rum, hvor informanten har kunnet føle sig tryk ved at dele sin historie, tanker og erfaringer. Samtlige informanter er anonymiseret i den endelige undersøgelse og er ikke forpligtet til at dele personlige oplysninger.

UDVÆLGELSE AF INFORMANTER

Informanterne er rekrutteret på baggrund af deres personlige eller professionelle kendskab til området, og samtlige medvirkende er enten udsatte kvinder eller i berøring med kvinderne i dagligdagen gennem socialt arbejde for og med målgruppen. Samtlige informanter er rekrutteret med det for øje, at de besidder stor erfaringsbaseret viden og har professionelle og/eller personlige praksisnære oplevelser med livet som udsat kvinde i Danmark. Såvel kvinder som socialarbejdere er rekrutteret fra alle dele af Danmark med særligt fokus på landets fem største byer.

Socialarbejderne er rekrutteret fra tilbud, som udsatte kvinder benytter, herunder væresteder, herberger, forsorgshjem, rådgivningscentre, opsøgende indsatser mv. Det har været en prioritet at rekruttere fra såvel de tilbud, som er målrettet udsatte kvinder, som tilbud henvendt til en bredere målgruppe. En del af de medvirkende arbejder problemspecifikt med for eksempel misbrug, prostitution, hjemløshed eller andet, mens andre arbejder på lavtærskeltilbud for socialt udsatte og dermed med mange samtidige og kombinerede sociale problemstillinger. Når det har været en prioritet at inddrage socialarbejdere beskæftiget indenfor forskellige dele af den sociale sektor, er det for at tegne et nuanceret billede af livet for udsatte kvinder og inddrage tværfaglig viden.

Kvinderne, som medvirker i undersøgelsen, er i de fleste tilfælde rekrutteret fra de tilbud, de benytter. Igen har det været en prioritet at inddrage kvinder fra såvel kønsspecifikke tilbud som tilbud henvendt til både kvinder og mænd. Endvidere har det været en prioritet også at rekruttere kvinder, som ikke umiddelbart er i kontakt med relevante hjælpemuligheder, for dermed at sikre, at også denne del af målgruppen er repræsenteret i undersøgelsen.

De medvirkende tilbud er følgende:

Kønsspecifikke tilbud	Problemspecifikke tilbud	Almene tilbud
<ul style="list-style-type: none"> • Reden • Mødrehjælpen • Café Klare • Liva Rehab	<ul style="list-style-type: none"> • Projekt Udenfor • Sand • Senfølgecentre	<ul style="list-style-type: none"> • Perronen • Døgnvarmestuen

GEOGRAFISK REPRÆSENTATION

Forholdene for socialt udsatte kan være forskellige afhængigt af, hvor i landet man befinder sig, og hvilken kommune man er tilknyttet. Derfor har det været en bestræbelse at rekruttere kvinder og socialarbejdere bredt i Danmark. Det har ikke været muligt at dække hele landet, men der er rekrutteret fra såvel de større byer som i mindre byer .

I Danmark kan der være store geografiske forskelle i forhold til sociale indsatser, mulighederne for at få en bolig og omfanget af tilgængelige tilbud. Dette afspejler sig i livssituationen for udsatte kvinder, hvilket er uddybet i kapitlerne, som omhandler den kvalitative del af undersøgelsen.

TEMATISERING OG BEARBEJDNING

Undersøgelsens formål er at give stemme til kvinder, som er meget udsatte og som sjældent bliver hørt. Som det er beskrevet indledningsvis, sætter udsatte kvinder sjældent dagsordenen i debatter om ligestillingsspørgsmål og kønsproblematikker, og derfor ved man ikke meget om, hvordan kønsspecifikke forhold gør sig gældende for de allermest udsatte i vores samfund. Et selvstændigt formål med undersøgelsen er således at lade udsatte kvinders perspektiv komme til udtryk, og derfor er tematisering og bearbejdning af materialet så vidt muligt foretaget med afsæt i kvindernes perspektiv.

Foruden et gennemgående fokus på det kønsspecifikke er materialet tematiseret med fokus på de problemer, som går igen blandt udsatte kvinder. En del af kvindernes problemer er de samme som for andre socialt udsatte, mens en del er særlige eller særligt udtalte for netop udsatte kvinder. For at formidle betydningen af de enkelte problemer og hvordan de yder indflydelse på livssituationen for udsatte kvinder, er der udarbejdet fortællinger på baggrund af interviewene. Dette som en illustration og et tæt indblik i, hvad det vil sige at leve som udsat kvinde i Danmark.

LITTERATURLISTE

Aunsø Nielsen, Karen, Louise Schack Hansen og Marie Skov Larsen (2010): Mere end udsat – en undersøgelse af hjemløse kvinders udsathed for seksuelle overgreb inden for hjemløseinstitutioner, Aalborg Universitet

Beijer, Ulla (2004):
Stockholms hemlösa kvinnors hälsa 1960-2001, Socialmedicinsk Tidsskrift nr. 1

Benjaminsen, Lars og Heidi Hesselberg Lauritzen (2013):
Hjemløshed i Danmark 2013, SFI

Benjaminsen, Lars og Heidi Hesselberg Lauritzen (2015):
Hjemløshed i Danmark 2015, SFI

Benjaminsen, Lars, Stefan Bastholm Andrade, Ditte Andersen, Morten Holm Enemark og Jesper Fels

Birkelund (2015): Familiebaggrund og social marginalisering i Danmark, SFI

Davidson, Michael, Pia Vivian Pedersen, Maria Holst og Knud Juel (2013):
Dødelighed blandt socialt udsatte i Danmark 2007-2012 - overdødelighed, middellevetid og dødsårsager, Statens Institut for Folkesundhed og Rådet for Socialt Udsatte

Epinion og Rådet for Socialt Udsatte (2013): Holdninger til socialt udsatte

Epinion og Rådet for Socialt Udsatte (2016): Holdninger til socialt udsatte

Helweg Larsen, Karin (2012): Vold i nære relationer, Statens Institut for Folkesundhed og Ministeriet for Ligestilling og Kirke

Larsen, Christina Petrea og Anne Katrine Thru Mikkelsen (2015): Register for selvmordsforsøg 2012, 2013 og 2014, Center for Selvmordsforskning

Lindhardt, Sara og Jette Nyboe (2013): Socialt udsatte mennesker med alkoholmisbrug, Socialstyrelsen

Ludvigsen, Kathrine Louise Bro (2009): Kvindekonferencer på vej: Hvad ved vi i dag om socialt udsatte kvinders trivsel og helbred? STOF nr. 13

Pedersen, Mads Uffe (2015): Hvor mange danskere har udviklet et stofmisbrug? – En kommentar til "Narkotikasituationen i Danmark", STOF nr. 25

Pedersen, Pia Vivian, Anne Illemann Christensen, Ulrik Hesse og Tine Curtis (2007): SUSY udsat, Sundhedsprofil for socialt udsatte i Danmark 2007, Statens Institut for Folkesundhed og Rådet for Socialt Udsatte

Pedersen, Pia Vivian, Maria Holst, Michael Davidsen og Knud Juel (2012): SUSY udsat 2012, Sundhedsprofil for socialt udsatte i Danmark 2012 og udviklingen siden 2007, Statens Institut for Folkesundhed og Rådet for Socialt Udsatte

Rådet for Socialt Udsatte (2016): Udsatte grønlandske kvinder i Danmark

Simon Communities (2014): <http://www.dubsimon.ie/LinkClick.aspx?fileticket=LknwfJ30QYY%3D&tabid=448>

Sundhedsstyrelsen (2015): Narkotikasituationen i Danmark 2015

Økonomi- og Indenrigsministeriet (2015): Familiernes Økonomi – fordeling, fattigdom og incitamenter

Øvrige kilder:

Beskæftigelsesudvalget 2015-16 L 113, Bilag 1

FIU Alm. del endeligt svar på spørgsmål 30, 11. maj 2016

www.voldtaegt.dk

Kolofon:

Udgivet i december 2016

Oplag: 1.000 stk.

Rapporten af udarbejdet af sekretariatet for Rådet for Socialt Udsatte

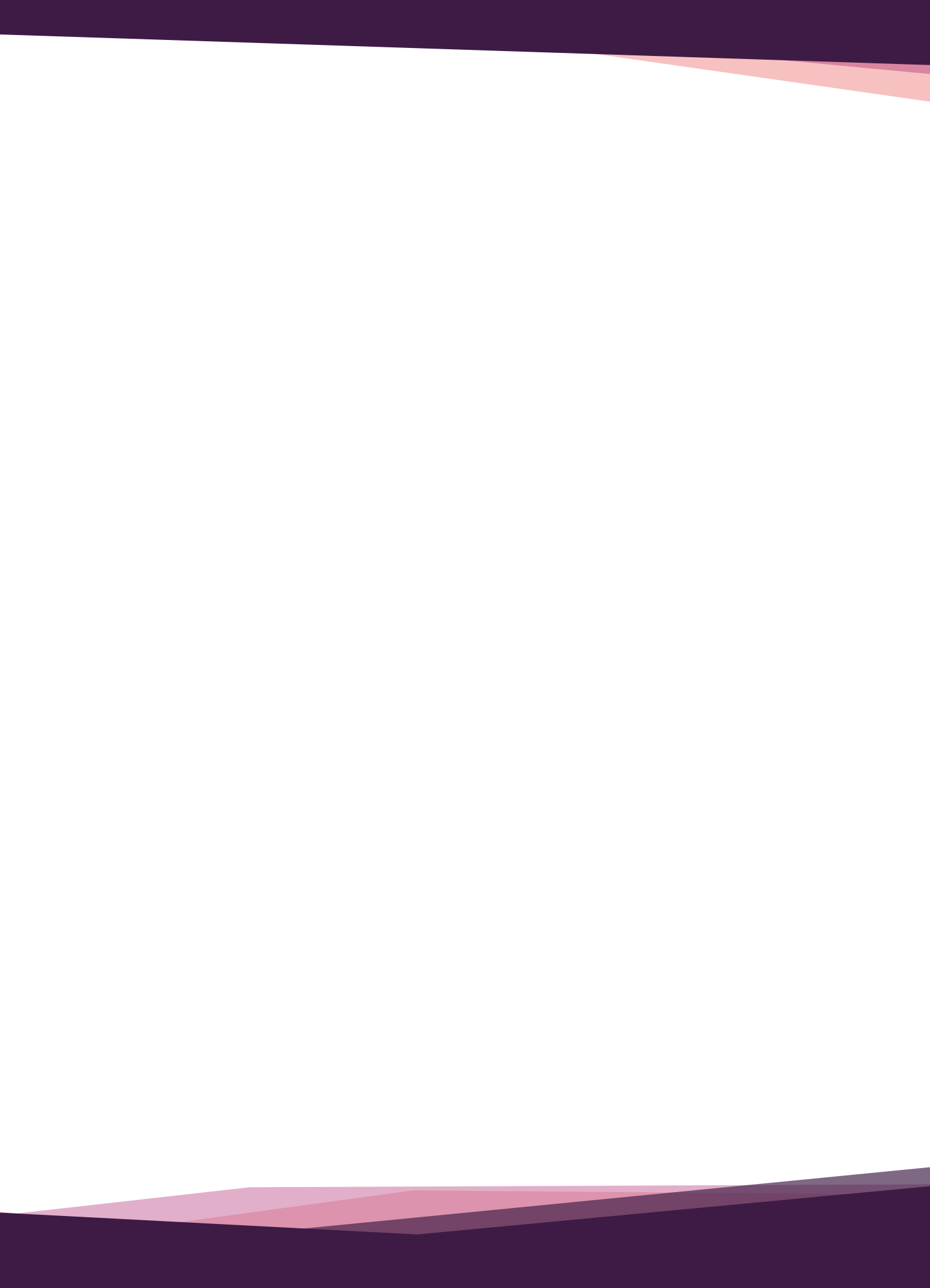
Grafisk produktion og layout Line K

ISBN:

Trykt: 978-87-998565-6-5

Online: 978-87-998565-8-9

Rapporten kan bestilles eller downloades på Rådet for Socialt Udsattes hjemmeside: www.udsatte.dk

Rådet for Socialt Udsatte
Bredgade 25F, 4. sal
1260 København K
www.udsatte.dk
post@udsatte.dk

RÅDET FOR
SOCIALT
UDSATTE